

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ І МАРКЕТИНГУ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ**

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри,
д.н. держ.упр., проф.
_____ **А.М. Пугач**
«_____» лютого 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за освітньо-професійною
програмою «Публічне управління та адміністрування» зі спеціальності
281 «Публічне управління та адміністрування»**

на тему:

**УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ**

Здобувач

Оліфер К.В.

**Науковий керівник,
к.н.держ.упр., доц.**

Шпортюк Н.Л.

Дніпро – 2021

ДНПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**Факультет** менеджменту і маркетингу**Кафедра** менеджменту, публічного управління та адміністрування**Спеціальність** 281 «Публічне управління та адміністрування»**Освітня-професійна програма:** «Публічне управління та адміністрування»**Освітній ступінь:** «Магістр»**ЗАТВЕРДЖУЮ**Зав. кафедри _____
« ____ » _____ 20 р.**ЗАВДАННЯ****на дипломну роботу студенту****Оліфер Катерина Володимирівна**

- 1. Тема роботи** «Удосконалення державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами», **керівник роботи** Шпортюк Н.Л., к.н.держ.упр., доцент, затверджені наказом ректора ДДАЕУ від «_30_» _листопада_ 2020 р. № 2993_.
- 2. Строк подання студентом роботи** – 01 лютого 2021 року.
- 3. Вихідні дані до роботи** річні звіти, виробничо-фінансові плани, бухгалтерська документація, літературні джерела.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розкрити).** 1. Теоретичні основи розгляду державної соціальної підтримки дітей з особливими потребами. 2. Система державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні. 3. Шляхи удосконалення державної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні. Висновки.
- 5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень).** 1. Тема, мета, задачі. 2. Теоретичні основи розгляду державної соціальної підтримки дітей з особливими потребами. 3. Система державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні. 4. Шляхи удосконалення державної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні. 5. Висновки.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
2, 3	Самарець Н.В., доцент		

7. Дата видачі завдання 31 жовтня 2019 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, розробка завдання і графіка робіт	Жовтень 2019	
2	Вибір і опрацювання літературних джерел. Теоретичний розділ роботи	Листопад 2019 - Квітень 2020	
3	Написання аналітичного розділу роботи	Травень-Серпень 2020	
4	Написання проектного розділу	Вересень-Листопад 2020	
5	Написання висновків та пропозицій	Грудень 2020	
6	Підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу до захисту роботи	Січень-Лютий 2021	

Студент _____
(підпис)

Оліфер К.В.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис)

Шпортюк Н.Л.
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 75 с., 86 використаних джерел, додатки.

Розвиток сучасного суспільства України і процеси інтеграції в європейську спільноту гостро ставлять питання забезпечення соціального захисту громадян країни, і особливо тих, хто потребує її найбільше, зокрема – це діти з особливими освітніми потребами. Конвенція ООН про права дитини, як документ міжнародного рівня, висуває вимоги до кожної держави щодо розробки та вдосконалення законодавчої бази для виконання важливого принципу усіх демократичних суспільств, що кожна дитина, незалежно від стану її здоров'я, наявності інтелектуального або розумового порушення має право на одержання якісної освіти.

Магістерська робота присвячена питанню державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами та визначенню шляхів її удосконалення в Україні. У роботі здійснено аналіз вітчизняної і зарубіжної наукової літератури за темою дослідження та уточнено поняття «дитина з особливими освітніми потребами», «державна соціальна підтримка дітей з особливими освітніми потребами», «інклюзивна освіта»; досліджено основи нормативно-правового регулювання питань соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні; виявлено основні проблемні питання у забезпеченні права і комфортних умов на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах. Особливу увагу приділено розгляду зарубіжного досвіду впровадження інклюзивної освіти. На основі вивчення зарубіжного досвіду впровадження інклюзивної форми навчання та врахування проблем у вітчизняній практиці зроблено спробу визначити шляхи вдосконалення впровадження інклюзивного навчання в Україні.

Ключові слова: державна соціальна політика, державна підтримка дітей з обмеженими можливостями, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами.

Ключевые слова: государственная социальная политика, государственная поддержка детей с ограниченными возможностями, инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями.

Key words: state social policy, state support for children with disabilities, inclusive education, children with special educational needs.

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗГЛЯДУ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	
	11
1.1. Аналіз наукових досліджень щодо проблем державної підтримки дітей з особливими освітніми потребами.....	11
1.2. Зарубіжний досвід впровадження інклюзивної освіти	19
РОЗДІЛ 2	
СИСТЕМА ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ	
	29
2.1. Нормативно-правове регулювання питань соціальної підтримки дітей з обмеженими можливостями в Україні.....	29
2.2. Засоби державної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні	41
РОЗДІЛ 3	
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ.....	
	47
3.1. Розвиток підходів до організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: досвід України та приклад м. Дніпро.....	47
3.2. Удосконалення шляхів впровадження інклюзивного навчання (на прикладі м. Дніпро).....	58
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

У соціальній державі соціальний захист є одним з найважливіших видів діяльності держави. Рівень його цивілізованості та суспільства визначається ставленням до найменш захищених та найбільш вразливих членів, які потребують соціального захисту, особливо до дітей-інвалідів. Удосконалення чинного законодавства про соціальний захист дітей з особливими освітніми потребами є одним із найважливіших завдань верховенства права. Питання державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами не втрачає своєї актуальності, незважаючи на те, що це питання постійно вирішується як на законодавчому рівні шляхом консолідації прав, пільг та компенсацій дітям з особливими освітніми потребами, так і на державному рівні шляхом надання державних гарантій їх економічна та моральна підтримка. Інвалідність дитини обмежує її участь в активній діяльності. Така дитина відірвана від багатьох життєвих подій, важливих для її становлення як особистості. Це впливає на її бачення себе, адекватність самооцінки. Низька самооцінка суттєво впливає на поведінку дитини. Її невпевненість зменшує шанси на успіх. Через погане самопочуття хвора дитина вважає себе неповноцінним. Зокрема, це стосується спілкування з іншими людьми, особливо - однолітками. Питання відсутності рівних можливостей в освіті залишається надзвичайно актуальним. Це значно звужує життєві перспективи дітей з особливими освітніми потребами, хоча багато роботи проводиться в системі спеціалізованих шкіл та шкіл-інтернатів. Ці заклади забезпечують переважно неповну середню освіту. Отримати повну середню або вищу освіту турбують діти та їх батьки. У сучасному світі набуває популярності інклюзивна модель освіти, модель прав людини. Інклюзивна освіта базується на соціальній моделі розуміння інвалідності, яка на відміну від медичної моделі розглядає здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості, оскільки це пов'язано з дезадаптацією навколишнього середовища, зокрема ставленням до дітей з особливими освітніми потребами тощо [63]. Така модель спрямована

на зміни в суспільстві таким чином, що вона забезпечує рівну участь громадян у здійсненні своїх прав і надає їм таку можливість. На жаль, донині існує тенденція розглядати інвалідність як вирок - вважається, що коли це така доля, людина не може розраховувати на повноцінний розвиток з суто медичних причин. Звідси нібито логічний, але нелюдський висновок: людям з обмеженими можливостями не потрібно створювати умови для розвитку, активної соціальної діяльності, освіти [62]. Саме це актуалізує дослідження в системі державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в магістерській роботі. Актуальність магістерської роботи пов'язана насамперед з тим, що інклюзивна освіта базується на ідеології, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але створює особливі умови для дітей з особливими освітніми потребами. Суспільство зобов'язане дати можливість кожній дитині, незалежно від її потреб та інших обставин, розкрити весь свій потенціал, принести користь суспільству та стати повноправним членом. У той же час наше сьогоднішнє - це зміна ціннісних орієнтацій в освіті, визначення різноманітності кожної дитини через зміну освітньої парадигми на гуманістичну «освіта для всіх, школа для всіх» [64].

На сьогодні існує певний теоретичний доробок з проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм, це такі вітчизняні науковці, як: А. Колупаєва, В. Бондар, В. Ляшенко, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Шевчук, О. Столяренко, О. Савченко та інші.

Варто зазначити, що у сучасній юридичній літературі питання, які стосуються права на освіту, не нові і є достатньо вивченими та висвітленими. Зокрема В. Копейчиков, О. Малько, М. Вітрук у своїх роботах висвітлили нормативно-правову базу та зміст конституційного права на освіту; К. Волинка, В. Погорілко та М. Гуренко – окремі аспекти суб'єктивного права на освіту; О. Кареліна – приділяє увагу впровадженню дистанційного навчання для учнів з функціональними обмеженнями здоров'я; Т. Скорик, В. Бондар, А. Колупаєва –

проблемам інклюзивної освіти; В. Журавський, І. Зязюн – проблемам інтеграції людей (дітей) з особливими потребами у всі сфери життя.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка рекомендацій щодо удосконалення державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Для досягнення мети визначено такі основні завдання дослідження:

- проаналізувати вітчизняну та зарубіжну наукову літературу про державну соціальну підтримку дітей з особливими освітніми потребами та пояснити суть основних понять у галузі досліджень;

- дослідити основи правового регулювання соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні;

- враховувати зарубіжний досвід впровадження інклюзивної освіти;

- визначити основні проблеми організації та забезпечення правильних та комфортних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх школах;

- знайти шляхи вдосконалення впровадження інклюзивної освіти в Україні на основі вивчення зарубіжного досвіду впровадження інклюзивної освіти та врахування проблем вітчизняної практики.

Об'єкт дослідження – система державної соціальної підтримки дітей з особливими потребами.

Предмет дослідження – удосконалення державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Методи дослідження. При написанні роботи використовувались загальнонаукові методи пізнання, а саме: абстракція, конкретизація, індукція, дедукція, аналіз, синтез та порівняння. Дослідження проводилось з використанням діалектичного підходу до вивчення сучасного стану державної системи соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Теоретично інформаційну базу магістерської роботи складають наукові публікації, юридичні документи, аналітичні та статистичні матеріали.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дослідження

можуть послужити основою для визначення заходів щодо вдосконалення державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел, додатки. Список використаних джерел включає 86 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗГЛЯДУ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Аналіз наукових досліджень щодо проблем державної підтримки дітей з особливими освітніми потребами

З огляду на складну та суперечливу ситуацію сьогодні, надзвичайно важливо визнати на державному рівні необхідність підтримки тієї частини населення України, яка потребує допомоги у здійсненні прав та свобод, гарантованих Конституцією України. Її реалізація вимагає чіткого визначення поняття соціальної політики та її факторів, створення механізмів її планування та реалізації, розробки процедур та механізмів діалогу між структурами управління, наукою, громадськістю та окремими верствами населення. Перш ніж обговорювати реалізацію соціальної політики в Україні, давайте зупинимося на деяких концепціях і спробуємо визначити, що таке соціальна політика, які її інститути, яка соціальна держава, які інструменти використовуються в соціальній політиці, які фактори формують соціальну політику. Отже, соціальна політика - це система програм, послуг та видів діяльності, що переслідують соціальні цілі. Соціальна політика охоплює всі сфери людського життя - виробничу, соціальну, політичну, духовну та регулює відносини між суспільством, колективом, людиною в кожній із цих сфер та сфери його взаємодії. Коли ми говоримо про соціальну політику на рівні потреб людини, ми говоримо про заходи та програми, які повинні відповідати фізіологічним, соціальним та духовним потребам людини [32, с.18]. Соціальна політика - це система адміністративних, регулятивних та саморегулюючих рішень, спрямованих на покращення добробуту населення [65]. Метою соціальної політики є: створення умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічне розкриття творчого соціального потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил, досягнення соціальної

гармонії, стабільності та соціальної цілісності, самовідтворення, самодостатній рівень соціодинаміки [66]. Завданням соціальної політики є забезпечення чіткого функціонування всієї системи соціально-політичних інститутів, що є суб'єктами такої політики, координація різних елементів системи створення оптимальних взаємозв'язків різних форм, методів, засобів для досягнення очікуваних результатів [66]. Соціальна держава - форма організації соціального життя, метою якої є реалізація права людини на гідне життя, створення всебічних умов для самореалізації соціального потенціалу людини, його суттєвих сил, забезпечення соціального забезпечення, соціальних цінностей та соціальної справедливості, соціального прогресу [55, с. 130]. Соціальне забезпечення - це стан людського життя та суспільства, що характеризується стабільною, стійкою соціальною системою соціального становища індивіда, його соціальної захищеності, стійкістю до факторів, що підвищують соціальний ризик [67]. Соціальна цінність - це утворення, елемент соціального, духовного життя, що вказує на важливість певних процесів і явищ соціальної діяльності для людини, суспільства, є предметом її інтересів, критерієм оцінки, що служить орієнтиром для соціальної діяльності [55].

Соціальна справедливість - соціально-економічна цінність суспільства, яка є однією з основних умов соціального прогресу, реалізація якої супроводжується реалізацією рівності соціальних прав кожної людини (рівність можливостей, рівень благ), скасування невинуватих привілеїв, економічних прав і свобод громадян, низький дохід [55]. І тут найважливішу роль відіграє соціальний захист, сукупність організаційних, правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту членів суспільства в конкретних економічних умовах. «У соціальній державі соціальний захист є одним з найважливіших видів діяльності держави. Рівень його цивілізованості та суспільства визначається ставленням до найменш захищених та найбільш вразливих членів, які потребують соціального захисту, особливо до дітей з особливими освітніми потребами. Моніторинг динаміки дитячої інвалідності та пошук шляхів впливу на неї, вдосконалення чинного законодавства про

соціальний захист дітей з особливими освітніми потребами - одне з найважливіших завдань. Питання соціального захисту дітей з особливими освітніми потребами все ще залишається актуальним, незважаючи на те, що це питання постійно вирішується на законодавчому рівні шляхом закріплення прав, пільг та компенсацій для дітей з особливими потребами та на державному рівні шляхом надання державних гарантій їх економічних та моральних потреб» [68]. «Слід зазначити, що до дев'яностих років ХХ ст. соціальна політика щодо дітей з особливими потребами мала переважно компенсаційний характер, коли вся увага була зосереджена на грошових виплатах. За роки незалежності України політика держави щодо соціально незахищених категорій населення докорінно змінилася. Якщо за радянських часів основні зусилля держави були спрямовані на соціальне забезпечення, то тепер державна політика базується на соціальному захисті громадян. Принцип соціального захисту базується не на забезпеченні як пасивній функції соціального захисту, а на захисті шляхом створення належних умов та рівних можливостей для реалізації життєвих потреб, здібностей та творчого потенціалу кожного [79]. Сьогодні існує чотири концепції державної політики щодо громадян-інвалідів. «Таким чином, «медична концепція» визначає інвалідність як патологію. Є найпоширенішою у нашій країні, що призвело до медикалізації соціальних програм, спрямованих на надання допомоги інвалідам. Це, у свою чергу, сприяє тому, що людина ізолюється від суспільства,» знижуючи його соціальний статус» [80]. «Соціальна концепція» в першу чергу дає можливість індивіду діяти соціально. З цією метою різні державні установи створюють соціальні служби та розробляють цільові спеціалізовані програми [80]. «Політична концепція» акцентує увагу на тому, що до дітей з особливими освітніми потребами ставляться як до меншості, права та свободи якої не виправдано обмежені. У зв'язку з цим ця модель дала поштовх до поширення руху людей з обмеженими можливостями за права людини. Основним принципом моделі політики є те, що люди з інвалідністю, їхні сім'ї та родичі повинні бути

головними експертами з питань інвалідності та мати пріоритетне право при визначенні соціальної політики, що зачіпає їх інтереси [80].

Він не характеризує поняття "культурний плюралізм" як проблему здоров'я, а як проблему нерівних можливостей. З цієї точки зору до інваліда ставляться з точки зору цивільних прав, а не з точки зору патології. Вона зосереджена на всіх можливостях усунення фізичних та «психологічних бар'єрів у соціальному середовищі шляхом створення різноманітних соціальних служб, інструментів та методів. Саме сфера соціальної роботи, а не медичний аспект є основою, коли люди з інвалідністю отримують професійну підтримку, захист, допомогу та створюють усі умови для соціальної адаптації, реабілітації та інтеграції в суспільство» [80]. Цей підхід цінний тим, що пропонує альтернативу та вибір, який людина може зробити самостійно за підтримки соціальних служб. Крім того, слід підкреслити, що критерієм незалежності є якість життя з точки зору спеціалізованої допомоги. Прагнення поєднати переваги всіх цих концепцій сприяє створенню сучасної української системи соціального захисту, що базується на гуманістичному характері ставлення до інвалідів, особистому та активному підході, що не дозволяє відчувати неповноцінність та соціальне бачення особистості. Така гуманістична ідея, що проблема інвалідів аж ніяк не обмежується медичним аспектом, а оголошується соціальною проблемою нерівних можливостей. Деякі напрямки такої діяльності вже впроваджуються в Україні. Сьогодні складовими системи соціального захисту інвалідів є пенсії, державне соціальне страхування, система пільг та надбавок, таких як соціальна підтримка, фінансова підтримка програм соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, соціальної реабілітації та інші. На наш погляд, особливо важливі заходи щодо можливості здобуття освіти для людей з особливими освітніми потребами. Освіта є одним із найефективніших способів для людей з особливими потребами вийти із ізоляції від суспільства, і саме новітні освітні програми, включаючи дистанційне навчання, повинні піддаватися всебічному впливу уряду. Головною проблемою дитини-інваліда є її зв'язок зі світом - бідність контактів з однолітками та дорослими, спілкування

з природою. Зрештою, проблема інвалідності не обмежується лише аспектом здоров'я, а є соціальною проблемою нерівних можливостей. Сьогодні не існує єдиної термінології для позначення дітей з особливими освітніми потребами. У законах про базову освіту є такі терміни, як діти, які потребують корекції фізичного чи психічного розвитку, та особи з фізичними чи психічними вадами, які не можуть викладати у звичайних школах. Одним із нормативних документів є наказ Міністерства освіти і науки України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» від 2 грудня 2005 р. № 691 використовує ряд термінів, таких як «діти з особливими освітніми потребами», «молодь з інвалідністю», «діти з тяжкими порушеннями розвитку», «діти з обмеженими можливостями здоров'я».

Усі ці терміни відображають медичну модель, яка розглядає медичний дефект як характеристику людини, яка може бути спричинена хворобою, травмою чи медичним станом, а тому вимагає медичного чи іншого втручання для «виправлення» проблеми людини. Звичайно, відповідь суспільства в рамках медичної моделі полягає у забезпеченні лікування, реабілітації та соціальної допомоги, таких як спеціальна освіта та пенсії. Термін «діти з особливими освітніми потребами» сьогодні все частіше використовується, наголошуючи на необхідності надання додаткової підтримки для навчання дітей з певними вадами розвитку, які заважають їм користуватися освітніми послугами, що надаються школами в місцевій громаді. Вітчизняні науковці (В. Боняк, О. Вінгловська, О. Горова, А. Колупаєва, Н. Лапка, Р. Левін, Л. Шумна, О. Шульц тощо) та науковці Російської Федерації (Т Грачова, М. Єгупова, О. Ільїна, М. Малофєєв, О. Ярська-Смирнова тощо)

Вони прямо чи опосередковано вивчали проблему виховання дітей з особливими потребами. Вивчення наукових праць українських юристів дозволяє стверджувати, що їхня увага була зосереджена насамперед на з'ясуванні інших аспектів реалізації правового статусу особи та громадянина, у тому числі статусу громадян з особливими потребами. Термін «діти з особливими освітніми потребами» охоплює всіх учнів, чиї освітні труднощі

перевищують норми. Застосовується до дітей з особливими потребами, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, дітей з дитячих будинків тощо). Загальноприйнятий термін "діти з особливими освітніми потребами" підкреслює необхідність надання додаткової підтримки для навчання дітей з певними труднощами у розвитку [69]. Визначення, дане французьким вченим Ж. Лефрансуа: виглядає логічним: Особливі потреби - це термін, що використовується для людей, соціальні, фізичні чи емоційні особливості яких потребують особливої уваги та послуг, оскільки вони мають можливість розвивати свій потенціал [43]. Сюди входять діти з винятковими здібностями чи талантами та діти з фізичними, психічними та соціальними відмінностями. Найбільш поширене і прийнятне стандартне визначення "особливих потреб", особливо в Європейському Співтоваристві, наводиться у Міжнародній класифікації стандартів освіти. Спеціальні освітні потреби - це ті, освіта яких вимагає додаткових ресурсів. До додаткових ресурсів можуть належати: персонал; матеріали; бюджет на додаткові конкретні послуги [29]. Термін "діти з особливими освітніми потребами" має широке значення і включає всі категорії фізичних, психічних та психологічних розладів у розвитку дитини. Як допомогти дитині-інваліду, яка опинилася в середній школі, стикається з багатьма проблемними ситуаціями та власною нездатністю. Можна зрозуміти батьків, які віддають перевагу середній школі, а не спеціалізованому закладу для подальшої освіти та соціалізації дитини, оскільки вони дбають про збереження статусу "нормального стану" для своєї дитини. Правильність внутрішнього інтуїтивного рішення батьків таких дітей щодо подальшої соціалізації підтверджується ідеями інклюзивної освіти, які останнім часом поширюються і осмислюються на державному рівні та в освітньому просторі. У розвинених країнах люди з обмеженими можливостями мають не тільки право, а й можливість вчитися в школах зі здоровими дітьми. Ця форма навчання називається «Інклюзія». Громадський транспорт пристосований для людей з обмеженими можливостями, а будинки обладнані таким чином, що людину на візку можна легко доставити в аптеку, кінотеатр або книгарню [28].

Загалом, інклюзія - це процес підвищення рівня участі всіх категорій громадян у суспільстві, у суспільному житті, особливо тих громадян, які мають певну ваду. Саме розробка та реалізація таких рішень державою дозволить кожному рівноправно брати участь у суспільному житті та реалізовувати свої громадянські права. Це поняття відрізняється від термінів "сегрегація" (відокремлення, ізоляція, один із видів дискримінації, заборонений міжнародним правом) та "інтеграція" (пов'язування окремих окремих частин у цілому). Інтеграція може бути кроком до інклюзії, оскільки інтеграція передбачає участь усіх зацікавлених сторін для досягнення бажаного результату. Так, інклюзивне суспільство - це процес реальної та всебічної інтеграції людей з обмеженими можливостями у суспільне життя.

Не слід вважати інваліда обділеним долею. Це людина, яка має інший спосіб життя за обставин, що склалися, і яка може бути цікавою та корисною як для суспільства, так і для суспільства цієї людини, тобто. Особа зацікавлена у взаємодії, з одного боку, та державі та суспільстві, з іншого [70]. Інклюзивна освіта базується на ідеології, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує рівне ставлення до всіх людей та створює особливі умови для дітей з особливими потребами [40]. Право на освіту "без винятку", тобто інклюзивне, та його реалізація відповідають законним потребам громадян у знаннях, уміннях, навичках, передбачених зобов'язанням держави забезпечувати безперервний якісний процес навчання та навчання дітей та молоді, незалежно від їх фізичного та / або інтелектуальні здібності [71, с. 11]. Таким чином, інклюзивна освіта - це система освітніх послуг, заснована на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права на навчання за місцем проживання, яке передбачає навчання в загальноосвітньому навчальному закладі; це освітня модель, яка забезпечує загальне навчання дітей, незважаючи на фізичні та / або інтелектуальні відмінності. Щоб забезпечити рівний доступ до якісної освіти, інклюзивні навчальні заклади повинні адаптувати навчальні програми, методи та форми навчання, використання наявних ресурсів, партнерство з громадою відповідно до індивідуальних освітніх потреб та різних

стилів навчання дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивні навчальні заклади повинні надавати комплекс необхідних послуг відповідно до різних освітніх потреб таких дітей [58, с. 11]. Науково-теоретичні основи розвитку та впровадження інклюзивної освіти розробляються Інститутом спеціальної педагогіки, який є науковою установою Національної академії педагогічних наук України. Інститут проводить дослідження проблем виховання дітей з особливими потребами, обґрунтовує стратегічні напрями розвитку спеціальної психології та педагогіки. Завдяки роботі Інституту спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України з питань інклюзії було визначено концептуальні компоненти інклюзивної освіти та організаційно-методичні підходи до її реалізації в Україні та розроблено навчально-методичне забезпечення. Інститут розробив підручники для вчителів та батьків, зокрема: «Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами» (за заг. ред. А. А. Колупаєвої); науково-методичний посібник «Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання» Колупаєвої А. А. та Савчук Л. О., путівник для педагогів «Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка» Колупаєвої А. А. й Таранченко А. О.

У системі Інститутів післядипломної педагогічної освіти впроваджено навчальні програми: «Вступ до інклюзивної освіти» (автори: Колупаєва А. А., Єфименко С. М.), «Диференційоване викладання в інклюзивному класі» (автори: Таранченко О. М., Найда Ю. М., за заг. ред. А. А. Колупаєвої); навчальну програму та навчально-методичний посібник Колупаєвої А. А., Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. «Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі»; навчальну програму та навчально-методичний посібник для педагогічних університетів «Основи інклюзивної освіти» (за заг. ред. А. А. Колупаєвої).

Інститут плідно співпрацює із зарубіжними вченими, постійно проводить навчально-методичні семінари для психологів, викладачів та науковців, що працюють із "особливими" дітьми в умовах інклюзивної освіти. В рамках освітньої складової канадсько-українського проекту «Інклюзивна освіта дітей з

особливими освітніми потребами в Україні: знання, практика та законодавство» була проведена міжнародна науково-практична конференція високого рівня. На конференції було проаналізовано концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти, представлено освітньо-методичний супровід інклюзивної освіти, представлені питання нормативно-правового забезпечення та підходи до соціальної політики для людей з особливими потребами, особливо роль сім'ї у вихованні «особливої» дитини та консультування батьків. в інклюзивному процесі [72]. Інститут постійно проводить навчально-методичні семінари для психологів, викладачів та науковців, що працюють із «особливими» дітьми, навіть в умовах інклюзивної освіти. Результати наукових досліджень Інституту включені до численних збірників наукових статей, монографій, посібників, програмного забезпечення та навчальних комплексів.

1.2. Зарубіжний досвід впровадження інклюзивної освіти

«У передових країнах Західної Європи з 1970-х років відбулася перебудова спеціальної освіти. Інклюзивна освіта дітей з особливими потребами визначається, зокрема, як основна форма навчання дітей з особливими освітніми потребами» [24, 25, 26, 27, 30, 31, 39, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 57, 60]. Найвищі показники економічного зростання та соціального забезпечення, розвитку демократичних інститутів і, отже, рівень освіти підтверджуються західноєвропейськими країнами. У культурно-історичному, ідеологічному, морально-етичному, економіко-політичному плані вони досить однорідні. Культурно-історична єдність західноєвропейських країн як стабільної, прогресивної, цивілізаційної одиниці дає змогу дослідити характеристики західноєвропейського соціально-педагогічного простору, особливо у випадку країн - лідерів європейського співтовариства. Серед європейських країн Італія знаходиться на передньому краї впровадження інклюзивної освіти, яка однією з перших визнала інклюзивну освіту найбільш прийнятною формою навчання для дітей з особливими освітніми потребами. За

словами П. Тортора «Італія у цьому відношенні стала лабораторією для всього світу, оскільки саме латинська культура зорієнтована на визнання автономності та гідності кожної людини» [73, с. 38]. Реформа освіти в країні, проведена в 1972 році, була ініційована громадським рухом «Демократична психіатрія». «Метою цього громадського об'єднання було досягнення поступових змін у психіатричних закладах охорони здоров'я, усунення ізоляції соціально небезпечних осіб з психічними розладами, які стали в'язнями ізольованих установ. Учасники цього руху вважали, що виникнення психічних розладів у багатьох випадках спричинене суспільством та школами, включаючи спеціальні навчальні заклади. Тому необхідно ініціювати зміни і, насамперед, запровадити шкільну реформу, яка дозволила б людям з розумовими та фізичними вадами почуватися повноправними членами суспільства. Під тиском громадськості в 1971 р. в Італії було прийнято новий закон про освіту, який регулює» право батьків обирати навчальний заклад, визначає статус загальноосвітніх шкіл для всіх дітей-інвалідів та забезпечує державну підтримку у навчанні дітей-інвалідів. Як зазначає Банаті Бела «закон затвердив зміни, що наступили у житті, оскільки цього вимагав час» [59, с. 53]. У 1977 р. були розроблені додатки до Закону про освіту, який передбачав, що діти з особливими освітніми потребами повинні ходити до школи біля своїх будинків і навчатися в класах з однолітками; розмір класу не повинен перевищувати 20 учнів; у такому класі можуть навчатися максимум 2 дитини з особливими освітніми потребами; спеціальні класи в державних школах зникають; студентам з особливими освітніми потребами слід надавати кваліфіковану підтримку викладачів та професіоналів, які працюють з ними за узгодженими програмами; спеціальні вчителі повинні працювати з викладачами на спільних заняттях. Оновлений Закон про освіту 1992 року визначає серед пріоритетів: робота у сфері взаємодії шкіл із закладами різного підпорядкування, щоб спеціалізовані фахівці могли всебічно допомагати учням з особливими освітніми потребами у тісному контакті; залучення батьків до процесу навчання дітей з особливими потребами тощо [4].

Дані італійського дослідника Б. Бенеті показують, що сьогодні понад 90% дітей з особливими потребами в країні отримують освіту в загальних закладах [59, с. 54]. Управління освіти провінцій мають консультативні служби, до складу яких входять різні експерти, адміністратори шкіл, працівники управлінь освіти, представники громадських організацій та, де це доречно, експерти служб охорони здоров'я. Працівники цих служб організують інклюзивне навчання, діагностують дітей та визначають їх потреби, консультують та надають освітню допомогу вчителям та адміністрації школи. У масових муніципальних закладах (як у дитячих садках, так і в школах) працюють помічники вчителів, які допомагають учням з обмеженими можливостями і разом з класним керівником відповідають за успіх учнів з особливими потребами. Помічники вчителя спільно з учителем готують індивідуальні навчальні програми для кожного учня з особливими потребами в психофізичному розвитку з урахуванням його освітніх потреб, включаючи корекційну та реабілітаційну допомогу, яка в деяких випадках надається поза школою - у центрах охорони здоров'я та соціальної реабілітації. Бельгія має цікавий досвід навчання дітей з особливими освітніми потребами. У цій країні правовою основою для навчання інвалідів є Закон про спеціальну освіту, прийнятий в 1970 р. він був суттєво змінений указом уряду від 28 липня 1978 р. Закон встановлює основні положення щодо освіти у світлі загальних реформ системи освіти, включаючи право батьків обирати навчальний заклад для своєї дитини. На думку бельгійських вчених у галузі спеціальної освіти В. Вайса та В. Вердейка, методи здобуття освіти для дітей з особливими освітніми потребами вже давно встановлені в Бельгії [61]. Ще в 1960 р. закон про освіту визначив необхідність створення служби психологічної, медичної та соціальної підтримки, яка б вирішила проблему вибору освітнього шляху дітей з особливими освітніми потребами. Ці послуги визначають майбутнє перебування дитини у спеціальних закладах, де виховується 4% усіх дітей обов'язкової школи. У Бельгії існує 8 типів спеціальних закладів: для дітей з

легкою розумовою відсталістю, середньої та важкої форми, з емоційними та довірливими розладами та розладами поведінки, з фізичними розладами, із зоровими та слуховими розладами, із соматичними захворюваннями, із труднощами у навчанні [73]. Після ретельного психолого-медико-соціально-педагогічного обстеження дітей з вадами розвитку, яке проходить у психолого-медико-соціальних центрах, робиться загальний висновок та рекомендації щодо подальшої освіти дитини. Батьки (опікуни) дитини активно беруть участь в обговоренні результатів та остаточному рішенні щодо вибору навчального закладу - масового чи спеціального. Центри діють у системі масової та спеціальної освіти. Їхня робота зосереджена на допомозі школам, батькам та дітям з особливими освітніми потребами. Допомога спеціалістів центру початкової школи у школах полягає у визначенні освітнього шляху дитини з особливими потребами (переведення з одного закладу в інший, від нижчого до вищого), при складанні індивідуальних навчальних планів, у корекційних роботах тощо. Фахівці центрів всебічно інформують батьків про надання освітніх, медичних та соціальних послуг дітям з особливими освітніми потребами в системі спеціальної та загальної освіти, допомагають у вирішенні питання про перебування їхньої дитини в певному навчальному закладі, допомагають отримати різні види медичної та соціальної допомоги. Дітей, які потребують професійної допомоги, ретельно обстежують та обстежують фахівці центру ІСП, проводяться консультації, проводяться курси розвитку та корекції тощо. [73]. Бельгійське законодавство передбачає певний рівень свободи в організації навчальних закладів: муніципальні навчальні заклади, фінансову підтримку яких надають органи місцевого самоврядування; державні навчальні заклади, що утримуються за державні кошти; приватні установи, фінансове забезпечення яких здійснюється приватними особами та громадськими організаціями, включаючи релігійні. Закон Бельгії про спеціальну освіту регламентував усунення бар'єрів між спеціальною та загальноосвітньою системами шляхом надання експериментально перевічених

моделей спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами разом із їхніми однолітками:

1) учні з обмеженими можливостями навчаються у звичайних школах, а психологічну, медичну та соціальну підтримку надають фахівці центрів ПМС;

2) учні з порушеннями відвідують заняття із загальних предметів у загальноосвітній школі, а спеціальні додаткові або допоміжні заняття - у спеціальній школі;

3) учні з вадами розвитку певний період навчального року проводять у загальній школі [73].

Закон передбачає безкоштовне обов'язкове навчання дітей з особливими потребами (від 6 до 18 років) терміном на 12 років, хоча воно може бути продовжено за певних обставин; географічна доступність усіх типів спеціальних шкіл у кожному районі країни. У школах з інклюзивною освітою в персоналі закладу працюють спеціальні вчителі, яких за домовленістю запрошують із спеціальних шкіл. На перших етапах навчання спеціальні вчителі проводять індивідуальні заняття з дітьми з особливими освітніми потребами, ознайомлення вчителя з проблемами дитини, залучення до роботи з використанням певних методів і прийомів навчання. Залучення викладачів спеціальних шкіл до навчального процесу дає можливість використовувати відповідний досвід та знання та усунути бар'єри між спеціальною та загальною освітою. Діти з особливими освітніми потребами, які були переведені зі спеціальних шкіл, отримують необхідну спеціальну допомогу на першому році навчання (далі ця допомога надається індивідуально та за потреби). Органи управління несуть повну фінансову та організаційну відповідальність за кожного інтегрованого учня та сприяють задоволенню їхніх конкретних потреб [73]. Слід зазначити, що подібна реформа освітньої галузі відбулась у Німеччині, де на початку 70-х років ХХ століття, завдяки діяльності громадської батьківської організації «Життєва допомога», Міністерство освіти, релігії та культури прийняло нормативні акти в яких зазначено що дитина з особливими освітніми потребами має право вибору навчального закладу, має бути надана психолого-педагогічна підтримка у педагогічному процесі, незалежно від тяжкості захворювання [81]. Основний освітній документ про

організацію спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами та їх здорових однолітків для всіх регіонів країни був прийнятий у 1972 р. «Рекомендації з організації спеціального навчання». Цей документ дав змогу розробити "кооперативні" форми організації освітньої діяльності масових та спеціальних шкіл, які передбачають проведення спільних масових заходів, окремих занять, відвідування масових шкіл та надання корекційно-реабілітаційних послуг у спеціальному закладі тощо [81]. Вирішуючи питання психолого-педагогічної підтримки студентів з особливими освітніми потребами в контексті інклюзивної освіти, Німеччина відрізняється від інших європейських країн мінливістю своєї організації через різницю в законодавстві країни. У деяких країнах освітні правила передбачають, що в школах працюють спеціальні викладачі та професіонали, які надають допомогу дітям з особливими освітніми потребами. У деяких випадках спеціальні вчителі виконують обов'язки помічника вчителя у роботі. Психолого-педагогічну підтримку надають педагогічні центри, що діють у кожному регіоні, хоча форми організації праці можуть бути різними. Центри різними способами допомагають учням з особливими освітніми потребами, проводять з ними профорієнтацію, координують діяльність різних «фахівців, консультують батьків та вчителів звичайних та спеціальних шкіл тощо. Окрім центрів, підтримку учням з особливими потребами надають також служби, які працюють за межами шкіл та фінансуються органами місцевого самоврядування. Це медичні та соціальні служби, ресурсні центри, реабілітаційні центри тощо. Сьогодні в Німеччині паралельно із системою спеціальних навчальних закладів, де діти переважно мають складні розлади, існують інклюзивні навчальні заклади» [81].

Ратифікація міжнародних угод про освіту особами з особливими освітніми потребами допомогла встановити новий стратегічний напрямок освітньої політики у Швеції. Так, у 1980 р. Міністерство освіти затвердило юридичний документ який дозволяв дітям з особливими освітніми потребами навчатися у державних закладах. Зокрема, в 1986 р. ліквідовано спеціальні

школи для дітей із вадами зору, усіх дітей із вадами зору зараховують до шкіл за місцем проживання, а необхідну допомогу надають у Національному центрі охорони здоров'я та його філіях [82]. У 1989 р. Було прийнято новий закон про середню освіту, який визначав інклюзивну освіту як основну форму навчання дітей з особливими освітніми потребами. Зі значним збільшенням фінансування звичайних шкіл для дітей з особливими освітніми потребами, уряд підтримав законодавчі ініціативи. У цей період було прийнято новий освітній стандарт, який встановлював необхідний обсяг знань для учнів, які закінчили п'ятий та дев'ятий класи. Це дозволило вчителям розробляти та працювати з учнями з особливими освітніми потребами за індивідуальними навчальними планами з урахуванням їх здібностей та потреб. Слід зазначити, що з 1995 року в країні існує лише чотири типи спеціальних шкіл: для дітей з помірною розумовою відсталістю, з легкою розумовою відсталістю, з труднощами у навчанні та для дітей із складними розладами. Сучасні тенденції у шведській освіті відкривають шлях до повного переформування спеціальних шкіл та створення на їх основі ресурсних центрів [82].

Шведська модель психологічної, педагогічної, медичної та соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами включає використання спеціальної допомоги з боку позашкільних служб та фахівців, що працюють на основі угод в навчальних закладах, зокрема вчителів. У всіх територіальних районах країни працюють дитячі реабілітаційні центри, працівники яких надають необхідну допомогу дітям з особливими освітніми потребами. Ці фахівці входять до основної групи професіоналів, які визначають освітній шлях дитини з особливими освітніми потребами та розробляють індивідуальні навчальні програми, надаючи відповідні реабілітаційні та корекційні послуги, хоча основний тягар та відповідальність за підготовку лежить на вчителі. Шведське агентство спеціальної освіти, яке підпорядковується Міністерству освіти, відповідає за підтримку сімей дітей з особливими потребами та навчальних закладів, де вони навчаються. Радники цих установ опікуються дітьми з особливими освітніми потребами та допомагають у забезпеченні всіх

умов для навчання таких учнів, включаючи курси для вчителів та асистентів, батьків дітей та всіх фахівців, залучених у цей процес [82].

У таких країнах, як Словаччина, Чехія та Польща, існують форми повної та часткової інтеграції (навчаються разом або проводять 80% або більше часу у спеціальних класах). Варто згадати, що в Чехії існує так звана зворотна інтеграція: усі спеціальні школи мають ліцензію на навчання дітей без розумових та фізичних вад. Кількість таких дітей обмежена - не більше 25% від загальної кількості учнів у класі [73]. У Чеській Республіці послуги для дітей з особливими освітніми потребами загалом надають центри спеціальної освіти, які зазвичай є частиною спеціальної школи. Ці центри мають команди фахівців, що проводять спеціальну діагностичну підготовку, медичні курси, психотерапію, спеціальні корекційні та розвиваючі курси, а також відповідають за підготовку індивідуальних навчальних програм у тісній співпраці з викладачами та батьками. Інтегровані особи розглядаються пацієнти денні клініки. Однією з головних цілей цих центрів є інтеграція учнів до загальноосвітньої школи за місцем проживання, тобто запровадження інклюзивної форми навчання [73].

**Кількість учнів з особливими освітніми потребами в
центральноевропейських країнах пропорційно до повноінтегрованих учнів**

Таблиця 1.1.

Назва країни	Загальна кількість учнів з особливими потребами	Частка учнів з особливими потребами, %	Частка учнів з особливими потребами, що перебувають в інклюзивному середовищі, %
Угорщина	70501	3,5	36
Словаччина	30849	4	19,7
Чехія	111606	9,7	4,5
Польща	149845	3,4	9,7

Зрозуміло, що інклюзивна освіта є досить поширеною формою навчання дітей з особливими освітніми потребами у всіх чотирьох країнах. Більшість дітей з особливими потребами перебувають у дитячому садку зі своїми

однолітками, найменша частка інтегрованих учнів із особливими освітніми потребами старших класів.

Вік інтегрованих дітей з особливими потребами

Таблиця 1.2.

Навчальні заклади	Частка дітей, %
Дошкільні заклади (3—6р.)	73
Загальні школи (6—14р.)	34
Середні школи (14—18р.)	20

Аналітичні дані показують, що ставлення вчителів загальноосвітніх шкіл до роботи з учнями з особливими освітніми потребами значною мірою залежить від їх досвіду, рівня професійної кваліфікації та відповідної допомоги вчителям з боку адміністрації та батьків учнів. Вчителі середніх шкіл найменш охочі включати учнів з особливими освітніми потребами, коли мова йде про емоційні або поведінкові розлади. Аналіз досвіду навчання дітей з особливими освітніми потребами в європейських країнах показує, що для переважної більшості інклюзивна освіта є основною формою навчання. Однак слід підкреслити, що діти з особливими освітніми потребами мають можливість навчатися як у спеціальних навчальних закладах, так і в закладах масового типу. В європейських країнах існують спеціальні установи, які надають допомогу дітям з особливими освітніми потребами, але вони не є окремими центрами. Межі між спеціальною та загальною освітою є прозорими, оскільки демократії просувають цінності громадянського суспільства, засновані на ідеях рівності, толерантності та інклюзії. Звичайно, норвезький професор професор С. Стангвік: «Процес інклюзії має кілька стадій: від явного чи прихованого спротиву, через пасивне сприйняття – до активного. Сьогодні ми наближаємося до завершальної стадії. Втім, для цього потрібно було близько 20 років». Варто згадати досвід багатьох країн, які запровадили інтегровану освіту в загальноосвітніх школах, що включає здобуття знань дітьми-інвалідами разом із здоровими дітьми. Ця можливість дозволяє дітям з обмеженими

можливостями брати значну участь у середовищі однолітків, а здорові діти вчаться допомагати та співчувати, змінюючи соціальні стереотипи щодо цієї категорії людей.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правове регулювання питань соціальної підтримки дітей з обмеженими можливостями в Україні

Сучасна державна політика щодо осіб з обмеженими можливостями є результатом її розвитку протягом останніх 200 років. Це значною мірою відображає загальні умови життя, а також соціальну та економічну політику в різні часи [83]. Протягом багатьох років політика соціальної підтримки дітей з обмеженими можливостями перетворилася від базового догляду в спеціальних закладах до освіти та реабілітації. Важливим завданням держави є забезпечення соціального захисту дітей-інвалідів, створення необхідних умов для індивідуального розвитку, реалізації інтелектуального чи творчого потенціалу. Це досягається за рахунок участі дітей у відповідних державних програмах, розроблених на основі визначених потреб, та регулюванні соціальної допомоги у встановлених законом формах для усунення існуючих бар'єрів. З цією метою держава надає додаткові гарантії дітям з обмеженими можливостями реалізовувати свої права та законні інтереси, одночасно демонструючи особливу турботу про дітей. Хоча в даний час ці діти належать до найбільш вразливої категорії населення [35]. За останні роки було розроблено ряд документів, згідно з якими державні структури, громадські об'єднання, в тому числі приватні ініціативи, покликані реалізовувати заходи, спрямовані не лише на охорону здоров'я та профілактику інвалідності, а й створюють умови для реабілітації, задоволення своїх інтересів, інтеграція в суспільство та професійна діяльність [36; 55]. В Україні давно створена державна система соціальної підтримки дітей-інвалідів, яка організована між Міністерством освіти і науки України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством соціальної політики України, Міністерством молоді та спорту України. Правові принципи

задоволення особливих потреб дітей-інвалідів у соціальному захисті, освіті, лікуванні, соціальному догляді та державних послугах знайшли своє відображення в законодавстві України:

- «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-ХІІ;
- «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 № 2811-ХІІ;
- «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 № 3808-ХІІ;
- «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 № 875-ХІІ;
- «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-ХІІ;
- «Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 № 796-ХІІ;
- «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 № 531/97-ВР;
- «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 № 2998-ХІІ. А також в Основах законодавства України про культуру, в Основах законодавства України про охорону здоров'я [8].

Основні положення державної соціальної політики щодо дітей-інвалідів визначені в Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», який прийнятий у березні 1991 р. № 875-ХІІ. Цей закон відповідає міжнародним документам та забезпечує медичну, соціальну та професійну реабілітацію та адаптацію, а також забезпечує освіту на рівні, що відповідає їхнім здібностям та можливостям. Закон також передбачає пільги на житло. Реалізація державної політики у вирішенні проблем дітей-інвалідів в Україні також здійснюється національними та регіональними програмами. Особливе місце серед них займає «Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів», затверджена постановою Кабінетом Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. № 1545, «Концепція розвитку інклюзивного навчання», затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 1 жовтня 2010 р. № 912.

В рамках цієї кількості здійснюється низка заходів, серед яких слід виділити наступне:

- Програмно-методичний супровід спеціальних (корекційних) навчальних закладів (розробка змісту спеціальної освіти, соціальна та робоча адаптація, психолого-педагогічна реабілітація дітей з вадами інтелекту).

- Навчання та перепідготовка персоналу, що працює з дітьми-інвалідами (створення пакетів науково-методичних навчальних матеріалів для професіоналів та батьків для групового та індивідуального навчання дітей з емоційними та вольовими розладами під час інтеграції в середовище здорових однолітків).

- Створення нових та розвиток існуючих реабілітаційних центрів для дітей-інвалідів (модель психолого-педагогічного консультування з діагностичним підходом).

- Створення нових освітніх моделей для дітей-інвалідів (розроблено перші кроки у розробці моделі інтегрованого навчання та навчання дітей-інвалідів).

- Забезпечення належних умов для впровадження інклюзивної освіти з метою забезпечення загального доступу до освіти для всіх громадян, включаючи дітей з обмеженими можливостями [52; 160]. Одним із пріоритетів державної політики соціальної підтримки дітей-інвалідів. Забезпечення рівного доступу до якісної освіти протягом усього життя для кожного громадянина, незалежно від соціального статусу, національності та релігії, безумовно, важливо для України. Ця проблема особливо загострюється в перші роки: плавний старт є запорукою успішного навчання дітей у школі та забезпечення підготовки висококваліфікованого персоналу [56]. Згідно з українським Законом про освіту, освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства та держави. У сучасному світі освіта є одним із способів соціалізації дитини, оскільки головним завданням виховання маленької людини є підготовка її до повноцінного життя в суспільстві. Відповідно до ст. 53 «Конституція України

гарантує кожному право на освіту. У цьому контексті головним завданням держави є забезпечення доступності та безоплатності дошкільної, загальної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, загальноосвітньої загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням та студентам» [1, 2]. Незважаючи на те, що всі рівні в своїх правах і повинні ними користуватися без обмежень, певна категорія осіб не може бути повністю гарантована державою для здійснення цих прав. Зокрема серед загальних суб'єктів права на освіту необхідно виділити суб'єктів з особливим правовим статусом – дітей з обмеженими можливостями. Характеристикою правового статусу таких суб'єктів у галузі освіти є неповнота надання та надання державі додаткових гарантій реалізації права на освіту шляхом запровадження спеціальних умов для їх навчання, без яких освіта стає недоступною для цієї категорії дітей. Відсутність розуміння освітніх потреб та проблем дітей з особливими потребами в Україні є повною і вирішується лише формально.

Базовим законодавчим актом, який закріплює право на освіту та основні принципи державної політики у сфері освіти в Україні, є Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-ХІІ, Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628-ІІІ. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 № 651-ХІV; Закон України «Про позашкільну освіту» 22.06.2000 № 1841-ІІІ, Закон України «Про професійно-технічну освіту» від 10.02.1998 № 103/98-ВР, Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-ІІІ [2, 3, 4]. Система дошкільної та шкільної освіти в Україні забезпечує можливість батькам реалізувати право на освіту своїх дітей при першому ж зверненні до відповідної освітньої установи з метою отримання якісної освіти відповідно до віку дитини.

Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» у рамках програми «Інклюзивна освіта» реалізував такі проекти: «Реалізація прав людини через рівний доступ

до якісної освіти» (2001 – 2002 рр.); «Змінимо світ для дітей з особливими потребами – кроки до партнерства» (2002 р.); «Адвокатство батьків – обстоювання права на інклюзивну освіту для дітей з особливими потребами» (2003 р.); «Розвиток модельних центрів інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами» (2003 – 2005 рр.); «Створення ресурсних центрів інклюзивної освіти для батьків дітей з особливими потребами» (2005–2007 рр.); «Впровадження інклюзивної освіти в Україні» (2007 р.). Діючий проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами в Україні», за підтримки Канадської агенції з міжнародного розвитку має вже свої позитивні результати щодо втілення інклюзивної моделі навчання у школах України [54].

Конвенція ООН про права інвалідів, прийнята в 2006 році і ратифікована Верховною Радою України в 2009 році, передбачає, що для здійснення права інвалідів на освіту без дискримінації та рівних можливостей держави-члени повинні забезпечити, щоб:

- повний розвиток людського потенціалу, а також почуття гідності та самоповаги, а також посилення поваги до прав людини, основних свобод та людської різноманітності;
- на розвиток особистості, талантів та творчості людей з обмеженими можливостями та їх розумових та фізичних здібностей у повній мірі;
- дати можливість людям з обмеженими можливостями ефективно брати участь у житті вільного суспільства [44].

Здійснюючи це право, держави-учасниці забезпечують, щоб:

- інваліди не були виключені із загальноосвітньої системи через свою інвалідність, із системи безкоштовної та обов'язкової початкової або середньої освіти;
- люди з обмеженими можливостями мали рівний доступ до інклюзивної, якісної та безкоштовної початкової та середньої освіти за місцем проживання;
- забезпечити розумне пристосування, яке враховує індивідуальні потреби;

- люди з обмеженими можливостями отримали необхідну підтримку в рамках загальної системи освіти для сприяння ефективному навчанню;

- в умовах, які максимізують здобуття знань та соціальний розвиток, були вжиті ефективні заходи щодо організації індивідуальної підтримки відповідно до мети повного висвітлення [44]. Водночас у ряді міжнародно-правових актів наголошується на необхідності держави забезпечувати освіту людям з особливими потребами. Так, ст. 1 Санбергської декларації Організації Об'єднаних Націй, ухваленої Всесвітньою конференцією, присвяченою діям та стратегії в галузі навчання, попередження інвалідності та залучення інвалідів до суспільного життя від 7 листопада 1981 р. (м. Торремолінос, Іспанія), вказує, що кожний індивід повинен мати змогу реалізувати своє право на повний доступ до освіти, професійної підготовки та культури [34]. У свою чергу, Декларація про права осіб з розумовою відсталістю, ухвалена 27 грудня 1971 р. Генеральною Асамблеєю ООН, закріплює, що розумово відстала особа має право «на освіту, навчання, поновлення працездатності та покровительство, які дозволять їй розвивати свої здібності та максимальні можливості» [33].

Крім того, в Саламанській декларації про принципи, політику та практику щодо навчання інвалідів, прийняту 4 та 7 липня 1994 р. (Іспанія), зазначено, що кожна дитина має право на освіту та можливість здобувати та підтримувати належний рівень знань. [53]. У галузі освіти люди з особливими потребами повинні мати доступ до освіти в загальноосвітніх школах, які повинні забезпечити створення належних умов з урахуванням сучасних педагогічних методів, орієнтованих переважно на дітей-інвалідів, з метою задоволення їх потреб. У заяві зазначається, що загальноосвітні школи, орієнтовані на інклюзивність, є найефективнішим засобом боротьби з дискримінаційними установками, побудови інклюзивного суспільства та забезпечення освіти для всіх; крім того, вони забезпечують реальну освіту для більшості дітей та підвищують ефективність та прибутковість системи освіти [53]. Наразі для вирішення питання впровадження системи інклюзивної освіти в Україні у 2010 р. була прийнята Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні, яка

формально визначила та включила поняття та зміст інклюзивної освіти. На державному рівні прийнято кілька нормативних документів, які визначають порядок запровадження інклюзивної освіти в Україні:

– Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти». № 912 [19];

– Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» № 1482-р [15];

– Наказ Міністерства освіти і науки «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009 – 2012 роки» № 855 [20];

– Наказ Міністерства освіти і науки «Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах» № 1224 [21].

Розгляд нормативно-правових основ регулювання питань соціальної підтримки дітей з обмеженими можливостями в Україні засвідчив:

– по-перше, загальну спрямованість Законів України у сфері освіти на реалізацію рівних прав у здобутті освіти для всіх громадян незалежно від стану здоров'я та т.п. відповідно до норм Конституції України та міжнародних документів (Закон України «Про освіту» ст. 3. «Право громадян України на освіту»: «Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.»; Закон України «Про загальну середню освіту» ст. 29. «Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють»: «Батьки або особи, які їх замінюють, мають право: вибрати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей ...»; Закон України «Про охорону дитинства»: «Дискримінація дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку забороняється...»);

– по-друге, наявність невідповідностей певних статей Законів України (Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту») нормам

Конституції України, вимогам Конвенцій ООН «Про права дитини», «Про права інвалідів» стосовно забезпечення прав дітей з особливими потребами на здобуття освіти [44]. Таким чином, статті Законів України у сфері освіти декларують рівні права для дітей з особливими потребами, але не створюють нормативних підстав для їх реалізації.

Порівняльна таблиця

Норми, регламентовані Конституцією України, Конвенціями ООН «Про права дитини», «Про права інвалідів»	Невідповідності у законодавстві України у сфері освіти
<p>Конституція України, Стаття 53. «Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує <u>доступність</u> і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах;»</p> <p>Конвенція ООН «Про права дитини», Статті 2.: «Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини <u>від усіх форм дискримінації</u> або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.»</p> <p>Конвенція ООН «Про права інвалідів», Преамбула: «Держави – учасниці цієї Конвенції, h) визнаючи також, що <u>дискримінація стосовно будь-якої особи за ознакою інвалідності</u> є ущемленням достоїнства й цінності, притаманних людській особистості; ... домовилися</p>	<p>Закон України «Про освіту», Стаття 37. «Навчальні заклади для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації», п.4: «Для осіб, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в загальноосвітніх навчальних закладах, створюються спеціальні загальноосвітні школи-інтернати».</p> <p>Закон України «Про загальну середню освіту», Статті 9. «Типи загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти»: «спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) - загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку».</p> <p>Закон України «Про охорону дитинства», Стаття 27.: «...діти-інваліди та діти з вадами розумового або фізичного розвитку, які не можуть навчатися в загальноосвітніх навчальних закладах».</p>

про таке: ...».

Конвенція ООН «Про права дитини»,
Статті 23.:

«... дитина з особливими освітніми потребами повинна мати: доступ до освіти, виховання, медичного обслуговування, реабілітаційних послуг, професійної підготовки, максимально можливої соціальної інтеграції та індивідуального розвитку, включаючи його чи її культурний та духовний розвиток»

«На забезпечення особливих потреб неповноцінної дитини допомога згідно з пунктом 2 цієї статті надається при можливості безкоштовно з урахуванням фінансових ресурсів батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину, та має на меті забезпечення неповноцінній дитині ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку таким чином, який призводить до найбільш повного по можливості втягнення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи, включаючи культурний і духовний розвиток дитини.»

Конвенція ООН «Про права дитини»,
Статті 28.:

«1. Держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення

<p>цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема:</p> <p>а) вводять безплатну й обов'язкову початкову освіту;</p> <p>б) сприяють розвиткові різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги;</p> <p>в) забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів;»</p> <p>г) забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей;»</p>	
<p>Конвенція ООН «Про права дитини», Стаття 3.:</p> <p>«... при будь-яких діях стосовно дітей, перш за все, мають <u>враховуватися їхні інтереси</u> ...»</p>	<p>Закон України «Про загальну середню освіту», Стаття. 29. «Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють»:</p> <p>п. 1. «Батьки або особи, які їх замінюють, мають право: вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей».</p> <p>п.3 «У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою».</p>

Конвенція ООН «Про права інвалідів», Стаття 24. «Освіта»:

«1. Держави-учасники визнають право інвалідів на освіту. З метою реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя...

2. Під час реалізації цього права держави-учасниці забезпечують, щоб:

a) інваліди не виключалися через інвалідність із системи загальної освіти, а діти-інваліди – із системи безплатної та обов’язкової початкової або середньої освіти;

b) інваліди мали нарівні з іншими доступ до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти в місцях свого проживання;

c) забезпечувалося розумне пристосування, що враховує індивідуальні потреби;

d) інваліди отримували всередині системи загальної освіти необхідну підтримку для полегшення їхнього ефективного навчання; ...

4. Щоб сприяти забезпеченню реалізації цього права, держави-учасниці вживають належних заходів для залучення до роботи вчителів, зокрема й учителів-інвалідів, які володіють жестовою мовою та (чи) абеткою Брайля, та для навчання спеціалістів і персоналу, що працюють на всіх рівнях системи освіти. Таке навчання охоплює освіту

Не забезпечено правові механізми реалізації «інклюзивного навчання», «інтегрованого навчання».

<p>в питаннях інвалідності й використання підхожих підсилювальних і альтернативних методів, способів та форматів спілкування, навчальних методик і матеріалів для надання підтримки інвалідам. ...»</p>	
---	--

Загальні положення таблиці дозволяють дослідникам зробити наступний висновок. Конституція України, відповідно до норм міжнародного права, гарантує всім громадянам рівні права в освіті. Як видно з аналізу національного законодавства, серед громадян України ми можемо виділити деякі категорії, які мають різні гарантії права на освіту. До категорії з «винятковим» правовим статусом у сфері освіти є діти з особливими потребами (Закон України «Про загальну середню освіту»: «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»).

Згідно з українським законодавством, навчання дітей цієї категорії повинно здійснюватися лише окремо від здорових однолітків - у спеціальних школах, а якщо батьки цього не хочуть, за індивідуальною формою навчання, тобто вдома (Закон України «Про загальну середню освіту», Стаття. 29. «Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють», п. 3.: «У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою»).

Незважаючи на те, що спеціальні навчальні заклади мають значні досягнення у навчанні дітей з особливими потребами, вибір типів навчальних закладів для таких дітей обмежений (Закон України «Про загальну середню освіту», Стаття. 29. «Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють», п. 3.) порушує права рівного доступу до освіти.

Стаття 3 Конвенції ООН про права дитини передбачає, що будь-які дії, що стосуються дітей, повинні враховувати їхні найкращі інтереси явно в інтересах дитини, зокрема дитини з особливими потребами не бути ізольованими від своїх батьків, сім'ї, однолітків. У 2004 р. було зареєстровано законопроект «Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту)» [5]. Прийняття такого закону визначить правову базу для спеціальної освіти та створить необхідні умови для навчання інвалідів тому необхідність такого закону не викликає сумнівів. Для ефективного вирішення проблеми освіти осіб з особливими потребами в психофізичному розвитку необхідно визначити та включити до закону:

- по-перше, основні терміни та їх визначення;
- по-друге, основні принципи державної політики у галузі спеціальної освіти;
- по-третє, система (структура), форми реалізації та учасники з їх правами та обов'язками у процесі реалізації права на спеціальну освіту;
- принципи організації спеціальної освіти з чітким визначенням установ, які можуть забезпечувати спеціальну освіту [5].

Згідно з аналізом нормативної бази України в галузі освіти, для дітей з особливими потребами порушується конституційний принцип загального доступу до освіти; чинні закони не дозволяють батькам вибирати модель освіти для своєї дитини і є дискримінаційними щодо людей з особливими потребами; інклюзивна або всебічна освіта дітей з особливими потребами в загальноосвітніх школах законодавством України не передбачена [50].

2.2. Засоби державної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні

У сучасних умовах реформування суспільства та побудови європейської країни, можливість реалізації права на освіту для людей з обмеженими можливостями пов'язана з низкою юридичних, соціальних та фінансових

труднощів. Законодавство України як демократичної, правової, соціальної держави декларує загальний доступ до освіти для всіх своїх громадян, включаючи дітей-інвалідів. Під час Всеукраїнської наради з питань захисту прав дитини, яка відбулася 27 жовтня 2011 р., Президент України наголосив, що гарантування прав дітей на освіту залишається пріоритетом державної політики [74].

Аналіз поточної ситуації в цій галузі свідчить, що органи місцевого самоврядування, державні установи тощо не гарантують повністю прав і свобод, які мають та можуть реалізовувати діти-інваліди. Крім того, такі діти не завжди мають можливість хоча б обов'язкової початкової освіти. Держава забезпечує дітям з особливими освітніми потребами дошкільну освіту та шкільну освіту на рівні, що відповідає їхнім здібностям та можливостям. Тому дошкільна освіта здійснюється в загальних або спеціальних дошкільних навчальних закладах. Загальновідомо, що виховання дитини є безпосереднім обов'язком батьків чи опікунів. Щодо дітей з особливими освітніми потребами, держава повинна бути включена в освітній процес, оскільки держава в особі уповноважених органів пропонує різні освітні послуги, включаючи спеціальні освітні програми для цієї категорії дітей. Діти з вадами розвитку мають проблеми із соціалізацією, сприйняттям навколишнього світу та спілкуванням, що не дозволяє їм повноцінно розвиватися нарівні з однолітками. З цих причин діти з особливими потребами потребують більшої уваги в процесі вивчення навчальних матеріалів, тому їм слід вчитися у спеціальних освітніх програмах, розроблених для цієї категорії дітей. Освіта для дітей з особливими потребами повинна бути спрямована на використання потенціалу такої дитини з урахуванням її особливостей. Крім того, слід розробити та впровадити конкретні методи навчання дітей з важкими вадами (наприклад, аутизм). Серед різноманітних навчальних варіантів для дітей з особливими потребами найбільш підходящими є: спеціальні класи в звичайних школах, спеціальні школи, школи-інтернати, домашнє навчання. Однак кожна з них має свої

недоліки, серед яких головним є ізоляція від однолітків та неможливість брати участь у суспільному житті.

Система дошкільних навчальних закладів для дітей-інвалідів складається з:

- дитячі будинки - дошкільні навчальні заклади для дітей віком до 4 років;
- спеціальні та санаторні дошкільні навчальні заклади компенсаційного типу для дітей віком від 2 – 7 років;

- дошкільні навчальні заклади комбінованого типу для дітей віком від 2 місяців до 7 років;

- дошкільні навчальні заклади (центри розвитку дитини) освітньої системи, що забезпечує фізичний, психічний та психологічний розвиток, корекцію психологічного та фізичного розвитку, систематичне консультування та методичну допомогу сім'ям, залучення батьків до процесу виховання та оздоровлення дітей, реабілітації дітей які відвідують інші навчальні заклади або виховуються вдома. У певних дошкільних навчальних закладах організована система навчання та виховання дітей, яка враховує особливості їх розвитку, особливо корекційно-розвиваючу зайнятість у предметно-практичному навчанні, медичній фізичній культурі, соціально-побутовій, просторовій орієнтації, розвитку слухового, зорового, тактильного сприйняття, розвиток мовлення з метою усунення порушень розвитку. Після здобуття дошкільної освіти, подальшого формування особистості дітей з особливими потребами, забезпечення їх соціально-психологічної реабілітації, проводиться корекція роботи в загальноосвітніх школах. Система загальноосвітніх шкіл для дітей-інвалідів складається з:

- середні спеціальні школи;
- загальноосвітні санаторні школи I-III рівня для дітей, які потребують тривалого лікування;
- загальноосвітні школи зі спеціальними класами для навчання дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Однією з перспективних форм навчання дітей з особливими освітніми потребами є нова, але визнана в багатьох країнах інклюзивна форма навчання, яка гарантує безумовне право кожної дитини навчатися в середній школі за місцем проживання з усіма необхідними умовами. В Україні модель інклюзивної освіти почала набувати значення переважно з ініціативи громадських організацій [54]. Дійсно, основною метою інклюзивної освіти є забезпечення всебічної освіти для дітей з особливими освітніми потребами у звичайних школах та садочках на рівні абсолютно здорових дітей. За кордоном дитина-інвалід є звичним явищем, але толерантність українського суспільства до таких дітей залишає бажати кращого.

У зв'язку з цим О. В. Кареліна звертає увагу на той факт, що Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» внесено зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» в частині впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах. Однак лише в 3539 (із загальної кількості 20436) у загальноосвітніх школах були створені умови для безперешкодного доступу до приміщень дітей-інвалідів [41]. Питання архітектурної доступності будівель та споруд для інвалідів зараз активно вивчається, але доступ навіть до середньої освіти залишає бажати кращого. Переважна більшість дітей з порушеннями опорно-рухового апарату не можуть фізично дістатися до навчальних кабінетів та навчальних кабінетів через непридатність будівель та споруд для здобуття знань. Немає сумнівів, що запровадження системи інклюзивної освіти матиме більш ніж достатню користь у розвитку дітей з особливими потребами. Однак цілком логічно думати, що окрім позитивних результатів впровадження інклюзивної освіти, існують також проблеми вітчизняної системи освіти, які перешкоджають включенню дітей із особливими потребами до загальноосвітнього процесу, а саме:

- 1) неповне законодавство в галузі освіти, що призводить до відсутності механізмів розвитку та фінансування інклюзивної освіти;

2) недостатня кількість матеріально-технічних та людських ресурсів у загальноосвітніх закладах (відсутність спеціального допоміжного навчального обладнання, спеціально розроблених методів навчання та інклюзивних освітніх програм, недостатня кількість спеціально підготовлених фахівців для роботи з інвалідами);

3) непридатність будівель середньої школи (у тому числі всередині) для безперешкодного доступу до них учнів з різними типами захворювань;

4) недостатня психологічна готовність учнів та вчителів до навчання разом з дітьми з особливими освітніми потребами [54].

В Україні дана модель освіти впроваджується як експеримент, тому потрібно прийняти закон про інклюзивну освіту. Основною причиною цього, на наш погляд, є вартість такої моделі освіти, яка вимагає значних вкладень. Щоб інклюзивна освіта працювала повноцінно в Україні, насамперед необхідно внести зміни до існуючих та прийняти нові закони з метою покращення реалізації прав дітей з особливими освітніми потребами; розробити нові стандарти та методи навчання цих особливих категорій дітей; підготувати вчителів до відповідної роботи; передислокувати загальноосвітні школи для задоволення потреб кожної дитини. Немає сумнівів, що українське законодавство передбачає основні гарантії здійснення права на освіту дітьми-інвалідами. Зокрема, український закон "Про освіту" гарантує доступ до всіх і безкоштовно дошкільних та загальноосвітніх шкіл. Відповідно, батьки мають право вибору навчального закладу, в якому навчатиметься їхня дитина. Однак у більшості випадків медична комісія рекомендує дитині з особливими потребами навчатися у спеціалізованих інтернатах. У таких ситуаціях більшість дітей-інвалідів взагалі не можуть отримати гарантовану державою освіту. Основною причиною цього є головним чином неповний механізм правового забезпечення реалізації права на освіту. Крім того, виховання дітей з особливими потребами в дошкільних та шкільних закладах є причиною таких проблем, як: необізнаність та нездатність вчителів спілкуватися з дітьми з особливими потребами; непридатність навчальних закладів для потреб таких

дітей; небажання більшості учнів прийняти нездорову дитину до свого колективу тощо. Відкрите досє про інклюзивну освіту (на основі ЮНЕСКО) пропонує кілька вагомих аргументів щодо доцільності створення інклюзивного суспільства загалом та інклюзивної освіти. Ось така доцільність:

- з точки зору освіти, тобто розробка методів навчання, які відповідають індивідуальним відмінностям кожної людини і приносять користь усім дітям;

- у соціальному сенсі, тобто створення інклюзивних шкіл як основи для створення недискримінаційного суспільства;

- в економічному плані, тобто переважання шкіл, в яких навчаються всі діти, а не створення складної системи різних типів корекційних, спеціальних шкіл [75].

Слід зазначити, що забезпечення належних умов для впровадження інклюзивної освіти об'єктивно сприятиме утвердженню верховенства права та розвитку інклюзивного суспільства. За цих умов кожна дитина, незалежно від її здоров'я, фізичних та / або інтелектуальних здібностей, зможе здобувати освіту в освітньому закладі (школі) на свій вибір та разом із батьками (опікунами тощо) та стати повноправним членом суспільства.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток підходів до організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в Україні: досвід України та приклад м. Дніпро

Через різні економічні, етнографічні умови та різне мислення Україна не може сліпо копіювати досвід інших країн, але створює свій власний шлях для розвитку інклюзивної освіти. У нашій країні початок інтеграційних процесів "особливих дітей" в систему масової школи розпочався в 90-х роках ХХ століття. У 2001 р. МОН, Інститут спеціальної педагогіки Академії педагогічних наук України та Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» розпочали науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах», метою є розробка та впровадження механізму включення до загальноосвітніх шкіл, ранньої інтеграції цих дітей у соціальне середовище з урахуванням їх типологічних та індивідуальних особливостей.

Але врешті-решт інклюзивна освіта підтримується законодавчою базою України з 2010 року, коли були внесені зміни до українського закону «Про загальну середню освіту», згідно з яким загальноосвітні школи могли повністю створити спеціальні та інклюзивні класи для дітей з особливими потребами. У жовтні 2010 р. Міністерство освіти і науки України затвердило "Концепцію розвитку інклюзивної освіти", а в серпні 2011 р. Кабінет Міністрів України затвердив "Порядок організації інклюзивної освіти в загальноосвітніх школах". В даний час інклюзивна освіта поширюється в усіх регіонах України. Незважаючи на деякі позитивні результати освітнього експерименту, слід зазначити, що впровадження інклюзивної освіти в нашій країні все ще має

багато проблем. Інклюзивна освіта терміново потребує вдосконалення законодавчої бази, принципів фінансування, створення сприятливого середовища в школах, створення матеріально-технічної бази, методології та кадрового забезпечення, а також подолання соціальних та професійних стереотипів. Діти з особливими потребами дуже відрізняються за своїм характером і поведінкою від усіх і одне від одного. Протягом багатьох років в Україні більшість дітей з обмеженими можливостями здобували освіту у спеціальних закладах, які досі залишаються для них традиційною та провідною формою навчання. Однак ситуація поступово змінюється. Україна визначила собі напрямок європейської інтеграції. Як результат, в освітній політиці відбуваються деякі зміни, а саме уряд дуже обережно забезпечує рівний доступ до якісної освіти для дітей з особливими потребами та створює комфортні умови для їх навчання. Навчання та виховання цієї категорії дітей включає використання особистісно орієнтованих підходів у навчальному процесі, використання індивідуальних, групових форм роботи з урахуванням впливу різних видів розладів та захворювань на процес навчання. На підтримку вступу України до Європейського Співтовариства Міністерство освіти і науки України та Академія педагогічних наук України поступово відходять від діючої системи закритих спеціальних навчальних закладів як головних "законодавців" освітньої політики для дітей з особливими потребами, що успадкована Україною від колишнього Радянського Союзу з цінностями "ідеального суспільства" до більш демократичної системи інклюзивної освіти [42]. В даний час в Україні діє державна система соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами, що забезпечується відповідними центральними органами виконавчої влади, зокрема спочатку Міністерством освіти і науки, Міністерством регіонального розвитку та будівництва, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством праці та соціальної політики, Міністерством молоді та спорту України.

Головну роль у впровадженні інклюзивної освіти в Україні відіграє Міністерство освіти і науки, яке:

- визначає пріоритети та можливості розвитку інклюзивної освіти в Україні;
- запроваджує в Україні інклюзивну освіту на основі найкращих світових педагогічних технологій;
- створює умови для навчання громадян;
- здійснює діяльність щодо творчого розвитку особистості, виявлення та підтримки обдарованих дітей та молоді з особливими освітніми потребами;
- розробляє національні освітні стандарти, в тому числі для дітей з особливими освітніми потребами, контролює їх виконання [84].

Міністерство також організовує підготовку та перепідготовку кадрів у галузі освіти, науки, науки і техніки, інновацій та інтелектуальної власності, створення координаційних комісій, експертних та робочих груп для надання регуляторної та науково-організаційної підтримки інклюзивної освіти в Україні. Вітчизняні та зарубіжні вчені та експерти для роботи в таких групах, які надають консультації, аналіз ситуації та прогноз розвитку освітнього та наукового потенціалу. Міністерство праці та соціальної політики відповідає за моніторинг захисту дітей-інвалідів, дітей-інвалідів з дитинства, системи соціальних служб, організації та координації роботи, пов'язаної з їх соціальною та медичною реабілітацією, створення та розвиток реабілітаційних центрів та надання відповідних соціальних послуг.

За сприяння Міністерства праці і соціальної політики України здійснюється:

- організація підтримки діяльності установ та організацій, що забезпечують вирішення соціальних проблем дітей з особливими потребами, які здобувають освіту в інклюзивній освіті;
- вжито заходів щодо створення спеціалізованих служб з надання реабілітаційних засобів для інвалідів;
- передбачає створення та ведення національного реєстру реабілітаційних установ та централізованої бази даних про інвалідність [84].

Діяльність Міністерства охорони здоров'я включає:

- здійснення спонсорської допомоги дітям з особливими потребами, які відвідують загальноосвітні школи в умовах інклюзії;
- розробка заходів щодо профілактики та зменшення інвалідності серед дітей, координація роботи закладів охорони здоров'я, навчання з діагностики, лікування та профілактики захворювань;
- розробка державних соціальних стандартів у галузі охорони здоров'я;
- здійснення заходів щодо адаптації українського законодавства до законодавства ЄС та включення положень міжнародних угод у національне законодавство [84].

Через змагання, конкурси, змагання, турніри, виставки, мистецькі фестивалі, конференції, форуми діяльність Міністерства молоді та спорту України створює умови для розвитку та реалізації творчих інтелектуальних здібностей дітей з особливими освітніми потребами. Крім того, Міністерство опікується розвитком різних форм позашкільної освіти для дітей, у тому числі дітьми з особливими потребами, розширенням мережі позашкільних навчальних закладів, здійсненням заходів у сфері соціально-правового захисту дітей з особливими освітніми потребами; створення правових, економічних та соціальних умов для функціонування та зміцнення сімей, особливо сімей з дітьми з особливими потребами. Заходи щодо зміцнення соціального партнерства між сім'єю та державою, підвищення правової обізнаності батьків та дітей щодо рівних прав незалежно від стану здоров'я, посилення відповідального ставлення батьків до створення умов для повноцінного розвитку та навчання дітей з особливими освітніми потребами є ще одним пріоритетним напрямком діяльності міністерства [84]. Для дітей з особливими освітніми потребами одним з найважливіших питань є питання архітектурної доступності. Забезпечити безперешкодний доступ дітей з особливими потребами, включаючи дітей-інвалідів до будівель, приміщень навчальних закладів, забезпечуючи облаштування навчальних корпусів, гуртожитків, іншої інфраструктури навчальних закладів освітньої системи з пандусами,

огорожами, ліфтами. Основні функції Міністерства регіонального розвитку та будівництва:

- участь у розробці соціальних стандартів та нормативних актів;
- розробка та затвердження національних стандартів та правил у межах своєї компетенції;
- забезпечення виконання українських міжнародних угод;
- адаптація національного законодавства до законодавства ЄС;
- відповідність нормам архітектурної доступності та універсального дизайну;
- забезпечення безперешкодного доступу до приміщення навчального закладу;
- підтримка єдиного освітнього простору;
- гармонізація системи виховної роботи з потребами дитини, сім'ї, відповідна підготовка вчителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами [84].

Одним з основних напрямків державної політики в Україні є забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами, що є важливою формою їх соціального захисту та реальною можливістю створити умови для подальшого самостійного життя. Сьогодні в Україні немає повної статистики щодо кількості дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в українських загальноосвітніх школах. Це показує, що така інтеграція відбувається стихійно, а інклюзивна освіта вимагає системного розвитку. «В даний час психолого-медико-педагогічні консультації на регіональному та міському рівнях виявили значну кількість дітей з особливими освітніми потребами. Всього у регіонах – 8 907 492 дітей, із них 12,2 % дітей з особливими потребами [42]. Кількість виявлених дітей, які потребують корекції фізичного або психічного розвитку (за регіонами), у %.

1. Донецька обл. – 9,7 %
2. Харківська обл. – 16,4 %
3. Дніпропетровська обл. – 11,7 %

4. Львівська обл. – 8,9 %
5. Одеська обл. – 11,0 %
6. Вінницька обл. – 15,0 %
7. м. Київ – 2,2 %
8. Запорізька обл. – 11,9 %
9. Івано-Франківська обл. – 26,8 %
10. Луганська обл. – 8,0 %
11. Миколаївська обл. – 6,4 %
12. Рівненська обл. – 8,5 %
13. Закарпатська обл. – 6,4 %
14. АР Крим – 5,5 %
15. Київська обл. – 6,5 %
16. Полтавська обл. – 18,0 %
17. Черкаська обл. – 18,1%
18. Тернопільська обл. – 16,2 %
19. Волинська обл. – 5,9 %
20. Хмельницька обл. 6,5 %
21. Чернівецька обл. – 22,7 %
22. Херсонська обл. – 18,7 %
23. Кіровоградська обл. – 5,8 %
24. Сумська обл. – 8,9 %
25. Житомирська обл. – 27,8 %
26. Чернігівська обл. – 29,6 %
27. м. Севастополь – 29,6 %» [42].

Згідно з даними Психолого-медико-педагогічної конференції, кількість дітей з психофізичними розладами сильно різняться в регіонах, досить різні показники свідчать про те, що надані дані є неточними, а система виявлення дітей з особливими освітніми потребами потребує оновлення та реформування [42, с. 22]. За ініціативою Інституту спеціальної педагогіки АПН України та фонду «Крок за кроком» для здійснення інноваційної освітньої діяльності в

загальноосвітніх навчальних закладах, спрямованої на створення умов для інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, розроблення відповідного програмного забезпечення та навчального процесу, заохочуючи ранню соціальну інтеграцію таких дітей у суспільство, Міністерство освіти і науки України видало наказ (жовтень 2001 р.) провести всеукраїнський науково-педагогічний експеримент. Тривалість експерименту - 2001-2007. I рівень - організаційний, 2001 - 2002 II рівень - експериментально-інформаційний, 2003 - 2005 III рівень - аналітично-узагальнюючий, 2006 - 2007 Інновація проекту полягає в тому, що вперше в Україні на науковій основі організовано навчання людей з особливими освітніми потребами в інтегрованому середовищі шляхом надання правової та освітньої бази, необхідної психолого-педагогічної підтримки, корекційної допомоги, а також шляхом створення належних умов життя. На сучасному етапі логіка освіти, включаючи спеціальну освіту, не збігається з логікою суспільства, оскільки система спеціальної освіти переживає кризу, пов'язану з критичним осмисленням своїх традиційних цінностей, труднощами в матеріальному забезпеченні спеціальних навчальних закладів. освітня допомога внаслідок мінливих соціальних потреб. Виходячи з тенденцій до сегрегації дітей з особливими освітніми потребами, національна система спеціальної освіти вже не може повністю задовольнити запити суспільства. Існує невідповідність цілей системи спеціальної освіти та цілей та цінностей, заявлених суспільством. Спеціальна освіта втратила свою селективно-соціоцентричну функцію, яка певною мірою повинна відповідати цінностям, світоглядам та вимогам різних груп та категорій дітей з проблемами розвитку, забезпечувати умови для встановлення відповідності між особистістю та суспільством, представляти не тільки структуровану інформацію, а й систему цінностей, які складають основу соціалізації особистості [73].

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України про проведення науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом

організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 10 серпня 2001 р. № 586, до забезпечити науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», експериментальними ділянками були 27 навчальних закладів України, у тому числі в м. Дніпро (початкова школа НВК-дитячий садок «Мрія» № 355). Основними вимогами до відбору експериментальних закладів було якнайкраще охоплення всіх регіонів нашої країни та включення як дитячих садків, так і середніх шкіл з потужним початковим рівнем школи. Також брався до уваги напівсуб'єктивний показник, такий як кваліфікація та побажання адміністрації, вчителів та всього викладацького складу. Остання позиція відіграла ключову роль, оскільки робота виконувалась безперервно в усі часи і завдяки ентузіазму як педагогів, так і вчених.

В процесі досліджень у 4 навчальних закладах із 27 експериментальних були зупинені через конкретні об'єктивні причини (зміна місця проживання дітей, зміна статусу закладу тощо). Слід зазначити, що вчителі середніх шкіл у класах (групах) з дітьми з особливими освітніми потребами не мають і досі не проходять спеціальної підготовки. Тому лише в рамках експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливими потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх школах» фонд «Крок за кроком» спільно з Інститутом спеціальної педагогіки АПН України розпочав роботу з підготовки вчителів в інтеграційних класах. Це спеціально розроблений курс, розрахований на 72 години, який пропонує разом із традиційними та інтерактивними формами роботи з учнями. Його мета - ознайомити вчителів загальноосвітніх шкіл зі специфікою розвитку дітей у цій категорії, організацією, формами та методами роботи з ними, а також зі змістом корекційно-реабілітаційних блоків роботи [73]. Курс складається з 9 тем. Передбачалося, що в процесі вивчення цього предмету вчителі та вихователі:

- ознайомитись із соціальним, культурним, філософським, історичним та педагогічним обґрунтуванням включення дітей із особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів;

- навчитися визначати, оцінювати та створювати сприятливе навчальне середовище для дітей з різними потребами;

- зрозуміти важливість цілеспрямованого залучення членів сім'ї до роботи з дітьми;

- вивчити основні принципи та стратегії колективної роботи;

- вчитися різними способами, щоб сприяти ефективній участі вчителів, батьків та професіоналів;

- навчитися спостерігати за дітьми та оцінювати їх розвиток під час звичайної повсякденної діяльності;

- зрозуміти вплив різних видів інвалідності на навчання та розвиток;

- навчитися адаптувати навчальні програми, методи, матеріали та навколишнє середовище до конкретних потреб дітей;

- оволодіти сучасними педагогічними підходами та методами, що дозволяють задовольнити освітні потреби всіх дітей;

- навчитися створювати демократичне навчальне середовище в класі / групі, що сприяє налагодженню дружніх стосунків та побудові команди [73].

Важлива увага в експерименті також була приділена психологічній підготовці вчителів, а саме психологічну готовність педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами можна розглядати як цілісну якість особистості, що включає систему мотивів, станів, знань, умінь та навичок. забезпечити успішну педагогічну діяльність. Структура психологічної готовності людини включає п'ять функціонально пов'язаних та взаємозалежних компонентів - мотиваційний, когнітивний, операційний, оціночний та особистий. Якщо перші три компоненти психологічної готовності мають функціональний характер, то четвертий і п'ятий компоненти - це риси особистості, що формуються в процесі діяльності та спілкування між людьми, розвитку особистості [38].

Серед проблем, що перешкоджають реалізації ідеї інклюзії, значна кількість респондентів називає відсутність матеріально-технічної бази сучасних шкіл, невідповідність навчальних кабінетів вимогам дітей з особливими освітніми потребами. У рамках проблеми респонденти виділяють такі аспекти, як: перенаповненість класів, що перешкоджає індивідуалізації навчання; відсутність транспорту для доставки дітей з особливими освітніми потребами до школи тощо. Слід також зазначити, що інтеграційний процес може мати соціально-економічні проблеми, а також недостатню підготовку вчителів для роботи в інклюзивному середовищі, відсутність професіоналів та небажання громадськості прийняти цю концепцію. Однак ці проблеми можна успішно вирішити шляхом надання необхідної підтримки школам, відповідної підготовки для інклюзивних класів та організації групи радників. Письмове опитування батьків здорових дітей та вчителів, що працюють із здоровими дітьми, показало, що більшість респондентів позитивно оцінили ідею спільного виховання здорових дітей та дітей з психофізичним розвитком, оскільки вони бачать вигоди в додаткових можливостях моральної самосвідомості, поваги, доброти, співчуття, прихильності, терпіння. Насправді акцент робиться на здатності дітей досягати демократичних життєвих цілей. Серед переваг дітей з особливими освітніми потребами є властивості, що покращують їх пристосованість: руйнування комплексів; диверсифікація спілкування; поява додаткових стимулів; почуття особистості та включеності [39]. Вчителі, які працюють в інклюзивних класах, мають додаткові можливості для професійного розвитку, а батьки здорових дітей вчать краще розуміти своїх дітей, формують ціннісне ставлення до життя, підвищують соціальну чутливість. Якщо проаналізувати ставлення до участі вчителів (учасників експерименту) загалом, можна виявити, що всі погоджуються на використання інклюзивних методів та визначають переваги та недоліки. Переважна більшість респондентів з обережністю змінюють практики інклюзивної освіти, що вони пояснюють відсутністю володіння традиційними технологіями. Плани на майбутнє пов'язані з розширенням мережі інклюзивних класів та кращим

засвоєнням методів навчання для дітей з особливими освітніми потребами в середній школі [37].

На думку респондентів, можливості співпраці під час використання інклюзивних практик значно зросли. В інтеграційних процесах брали участь не лише респонденти, а й викладачі інших навчальних закладів з різних регіонів України, реабілітаційних центрів, інститутів, міських управлінь освіти, центрів практичної психології тощо. Це допомогло розширити розуміння можливостей використання інклюзивних практик, сприяючи впровадженню конкретних змін у практиці. Для узагальнення результатів експерименту слід зазначити, що він мав чітко визначені фази, кожна з яких несла своє організаційне та семантичне навантаження. Слід зазначити, що запровадження інклюзивної освіти є частиною національної програми імплементації Конвенції про права інвалідів до 2020 року. У рамках цього національного проекту із забезпечення прав та потреб людей з інвалідністю нарівні з іншими громадянами України Уряд до 2020 р. виділяє понад 14 млрд. грн. [85].

Відповідно до нових соціальних ініціатив Президента України "Діти - це майбутнє України", забезпечується надання всім дітям рівних можливостей доступу до освіти. У Дніпропетровській області існує система закладів та методичних програм, завдяки чому навіть діти з особливими потребами мають можливість якісної освіти. Ключовою частиною інклюзивної освіти в регіоні є обласний методичний психолого-медичний та педагогічний центр. Тільки цього року експерти центру дали 143 рекомендації щодо інклюзивної освіти батькам та вчителям. Такі рекомендації пояснюють та визначають навчальну програму для дітей з особливими потребами [84]. Слід зазначити, що в Україні на 1 грудня 2019 року кількість дітей з особливими освітніми потребами, які навчались у загальноосвітніх школах, у 2019 році становила 71,5 тис. осіб. Найбільш інтегровано осіб з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх школах Сумської області - 4,2 тис., Дніпропетровської - 5,2 тис., Донецької - майже 5 тис., Одеської - 3,5 тис. дітей [75].

«У рамках освітньої ініціативи «Новий Дніпропетровщині – новий стандарт освіти» в кожному районі та місті області визначаються опорні школи для дітей з особливими освітніми потребами. За останні три роки кількість шкіл, де діти з особливими потребами могли здобувати знання, значно зросла [84]. Також у Дніпропетровській області існують спеціальні програми для вчителів, наприклад, ДАНО проводить навчання та короткотермінові курси для інклюзивних та соціальних педагогів та психологів.

На сьогоднішній день у м. Дніпро є 19 шкіл з інклюзивною освітою, до них включено 34 дитини: №8, 44, 64, 68, 131, 142; 81 119, 10, 47, 139, 147, 16, 6, 89, 96, 28, 144 [76]. У 2011 році в 7 навчальних закладах вперше були відкриті інклюзивні класи в Дніпро, в школах № 44, 68, 90, 47, 139, 16, 144. Планують відкрити класи з інклюзивною формою навчання у 27 навчальних закладах м. Дніпро [77]. Сучасні навчальні заклади повинні знайти шляхи забезпечення успішного навчання всіх дітей. Основним принципом створення інклюзивної школи є те, що всі діти, незважаючи на певні проблеми чи відмінності, повинні вчитися разом, коли це можливо. У м. Дніпро систематично впроваджується комплекс заходів щодо запровадження інклюзивної освіти: удосконалюється структура регіональної системи освіти інвалідів, здійснюється низка заходів щодо забезпечення архітектурної доступності та адаптації навчальних закладів до потреб осіб з особливими потребами.

3.2. Удосконалення шляхів впровадження інклюзивного навчання (на прикладі м. Дніпро)

Побудова інклюзивної системи освіти вимагає зосередження зусиль та ресурсів на вирішенні найактуальніших проблем, що заважають розвитку освітньої галузі, не дають можливостей забезпечити нову якість освіти. Ці проблеми включають:

- недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, індивідуальним потребам, потребам ринку праці, обмежений доступ до якісної освіти для людей з особливими освітніми потребами;
- відсутність інтегрованої системи виховання, фізичної, моральної та духовної підтримки розвитку, включення та соціалізації цієї категорії дітей;
- недосконалість змісту освіти: національних освітніх стандартів, навчальних планів, програм та підручників;
- мережа спеціальних та інклюзивних загальноосвітніх підрозділів не відповідає потребам населення;
- впровадження інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій інклюзивного та інтегрованого навчання в навчальний процес відбувається повільно;
- низький рівень фінансово-економічної, матеріально-технічної та інформаційної підтримки навчальних закладів; слабка мотивація суспільства та компаній інвестувати в освіту;
- відсутність постійного психологічного, медико-педагогічного консультування;
- недостатня кількість спеціалістів із спеціальною освітою та індивідуальною підготовкою;
- відсутність асистентів у навчальному закладі (недосконалість законодавчої бази) [78].

По-перше, одним із основних шляхів вирішення описаних вище проблем є необхідність введення в українське законодавство термінів «спеціальна освіта» та «право на спеціальну освіту», «особа (дитина) з обмеженими можливостями» та ін.

На рівні окремого закону право дітей з інвалідністю на спеціальну освіту має бути закріплено, а в деяких випадках і в спеціальному місці. На нашу думку, таке право має бути закріплено в спеціальному законі. Дослідження узагальнює погляди та пропозиції експертів щодо впровадження інклюзивної

освіти в Україні. Таким чином, для вирішення проблем та вдосконалення шляхів та засобів впровадження інклюзивної освіти пропонується:

- розширення практики інклюзивного навчання в дитячих садочках та загальноосвітніх школах для дітей з особливими освітніми потребами;
- пріоритетне фінансування та навчально-методична та матеріально-технічна підтримка навчальних закладів, які надають освітні послуги дітям та молоді з особливими освітніми потребами;
- забезпечення архітектурної, дорожньої та інформаційної доступності навчальних закладів для навчання дітей цієї категорії;
- створення в освітньому окрузі району базового навчального закладу для організації інклюзивної освіти;
- організація дистанційного навчання для дітей з особливими освітніми потребами як змінна форма в системі інклюзивної освіти;
- продовження експериментальних досліджень моделей, форм та змісту організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- організація взаємодії між усіма філіями закладів щодо оптимального забезпечення функціонування кафедр з інклюзивною освітою в умовах загальноосвітнього навчального закладу;
- продовження науково-методичної роботи з керівництвом та педагогічними працівниками дошкільних та загальноосвітніх шкіл, що працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, шляхом перепідготовки та різних форм методичної роботи;
- впровадження у практику роботи навчальних закладів кращого досвіду педагогічних колективів навчальних закладів, що реалізують ідеї інклюзивної освіти; запровадження електронного середовища «1 учень – 1 комп'ютер» як інноваційної моделі інклюзивної та спеціальної освіти, яка забезпечує старшокласників з особливими освітніми потребами сучасними навчальними комп'ютерними комплексами, освітніми програмами, підключенням до Інтернету

Питання організації навчання учнів в інклюзивній формі навчання в навчальних закладах м. Дніпро залишаються невирішеними. Зокрема, інклюзивна освіта повинна покращити свою організацію та функціонування. Створення безперешкодного доступу для дітей з особливими потребами не обмежується будівництвом пандусів. Доступ до класів усіх навчальних закладів повинен бути безперешкодним. Повинні бути опорні пристрої, огорожі, ліфти, реконструйовані туалети, на обладнання яких потрібно використати значні кошти. Відсутність підручників для дітей з різними вадами також ускладнює процес навчання. Не вистачає відповідної професійної освіти для вчителів, які викладають разом зі студентами з особливими освітніми потребами. Ці проблеми можна вирішити шляхом поліпшення матеріального забезпечення сучасних шкіл, підготовки фахівців для роботи в інклюзивних класах, організації груп професіоналів для надання необхідних порад та розробки позитивних демократичних настанов для суспільства дітей з особливими освітніми потребами через засоби масової інформації. Слід підкреслити, що вирішення цих проблем, з одного боку, змінить життєвий статус дітей з особливими освітніми потребами, а з іншого боку, наблизить їх до найкращих практик розвинених країн для підтримки цієї категорії населення. Для забезпечення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами пропонується:

- продовжувати роботу навчальних закладів району та відділу освіти райдержадміністрації щодо реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей з особливими потребами в навчальних закладах району;

- директори навчальних закладів району з моніторингу стану організації індивідуального навчання в навчальних закладах щодо дотримання Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2002 р. № 732, наказу Міністерства освіти і науки «Про внесення змін до Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» від 19 травня 2008 р. № 432;

- надавати психолого-педагогічну підтримку дітям з особливими освітніми потребами;
- забезпечення необхідної підготовки вчителів для підвищення їхньої готовності до роботи в інклюзивних класах;
- покращення матеріального забезпечення за рахунок залучення додаткових спонсорських коштів та адміністративного ресурсу;
- здійснення спеціальної виховної роботи серед громадськості, батьків та дітей з метою розробки сучасних демократичних настанов для дітей з особливими освітніми потребами. Важливим аспектом процесу є використання формальної та неформальної оцінки практики інклюзії всіма учасниками, зосередження уваги на відгуках дітей та батьків та готовність працювати з іншими. У наш час, коли досвід інклюзивної практики лише накопичується, переважна більшість зазвичай випробовує підходи, методи, про які вони чули на навчанні, і готові змінити лише певні моменти. На сьогоднішній день позитивне вирішення питання про включення дітей з особливими потребами до звичайних занять повністю залежить від інтересу та мотивації адміністрації школи та вчителів. Тому запровадження інклюзивної освіти слід розглядати як один із пріоритетних напрямів вдосконалення державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі вдалося досягти поставленої мети, яка полягає у розробці рекомендацій щодо удосконалення державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні. Результати дослідження дають змогу зробити наступні висновки.

1. Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з питань державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами дозволив узагальнити наукові підходи та з'ясувати суть основних понять у галузі досліджень. Визначено такі терміни, як «соціальна політика», «соціальна держава», «соціальна безпека», «соціальна цінність», «соціальна справедливість», «соціальний захист», «діти з особливими освітніми потребами», «особливі потреби», «інклюзія», «сегрегація», «інтеграція», «інклюзивне суспільство», «інклюзивна освіта». Державна соціальна підтримка дітей з особливими освітніми потребами розглядається частково як взаємодія держави, уряду, суспільства, сім'ї, батьків та дітей з особливими освітніми потребами аналіз наукової літератури підтвердив адекватність вивчення цього питання.

2. Вивчення основ правового регулювання соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні дає змогу визначити пропозиції щодо їх вдосконалення. Ми підтримуємо думку дослідників щодо необхідності гармонізації термінології законів України в рамках забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами відповідно до вимог міжнародних документів, тенденцій у національній освітній політиці. Запропоновано використовувати термін «дитина з особливими освітніми потребами», замість терміну «дитина, яка потребує корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (Законі України «Про загальну середню освіту») який певним чином підкреслює не порушення розвитку дитини, а навпаки наголошує на необхідності надати додаткову підтримку навчанню, яка відповідає принципам демократичного суспільства. Використання цього терміну у

національному законодавстві сприятиме встановленню єдиного підходу до системи гарантій (прав) у галузі освіти для цих осіб. Вдосконалення нормативних актів покращить умови забезпечення рівних прав дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту та змінить громадську думку в розумінні прав таких дітей.

3. Врахування досвіду навчання дітей з особливими освітніми потребами в європейських країнах може показати, що для переважної більшості інклюзивна освіта є основною формою навчання. Зарубіжний досвід показує, що створення доступних шкіл та спільне навчання сприяє соціальній адаптації дітей з особливими потребами, їх самостійності і, головне - формує соціальне ставлення до таких дітей та дорослих, як повноцінні люди, допомагає звичайним дітям бути більш толерантними та вчитися поважати різні особистості. Однак слід зазначити, що діти з особливими освітніми потребами мають можливість навчатися у спеціальних навчальних закладах та в закладах масового типу.

Деякі зарубіжні країни, які колись повністю скасували систему спеціальних навчальних закладів на користь інклюзивної освіти, тепер визнають це помилкою. На додаток до нових форм навчання для дітей з особливими освітніми потребами, слід розробити спеціальні школи, щоб робити вибір на основі потреб дитини. Завжди є категорії дітей з особливими освітніми потребами, які з різних причин віддають перевагу навчанню в спеціальній школі. Але кожна людина, незалежно від стану здоров'я, фізичної чи психічної вади, має право на освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти здорових людей. Цей принцип, який відображений у багатьох міжнародних документах, є основою організації інклюзивної освіти. Ця форма навчання запроваджена з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами обирати навчальний заклад та форму навчання за місцем проживання, забезпечуючи всі необхідні умови.

4. Аналіз ситуації в галузі організації та забезпечення реальних та комфортних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в

загальноосвітніх школах показує, що права та свободи, які мають діти у цій категорії та можуть здійснювати, не повністю гарантовані державою, органами місцевого самоврядування, державні установи тощо. Крім того, такі діти не завжди мають можливість хоча б обов'язкової початкової освіти. Діти з особливими освітніми потребами також отримуватимуть недостатню реабілітацію та інші спеціальні послуги. В Україні, крім відсутності нормативного регулювання проблеми, існують труднощі із впровадженням інклюзивної моделі освіти через відсутність достатньої кількості експертів, матеріально-технічного забезпечення тощо, що слід вирішувати поступово після формування нормативно-правової бази. Впровадження інклюзивної освіти є складною і багатогранною проблемою. Він містить низку невирішених питань. Перш за все, йдеться про рівень, обсяг спеціальних освітніх послуг, особливо навчання за індивідуальними програмами, планами, підручниками, діагностикою та консультуванням, надання корекційних послуг у середній школі. Нові підходи вимагають роботи з батьками, роль яких є ключовою для майбутнього успіху їхніх дітей, тому батьки, діти та вчителі потребують допомоги одночасно. Перед інститутами післядипломної педагогічної освіти стоять нові завдання щодо підготовки вчителів до впровадження інклюзивної освіти в навчальних закладах.

5. Загальні знання про запровадження інклюзивної освіти дозволяють визначити основні переваги інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Такими перевагами є: можливість кращої підготовки до реальних умов життя; більше можливостей брати участь у різних заходах; засіб забезпечення суспільного сприйняття; сприятливе середовище для підвищення самооцінки та розвитку самостійності дітей з особливими потребами. Відповідно, врахування обраних переваг має стати основою для розробки управлінських рішень щодо розвитку державної соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в Україні. Особливу увагу слід приділити поліпшенню матеріального забезпечення сучасних шкіл, підготовці фахівців для роботи в інклюзивних класах, організації необхідних консультацій та

розробці позитивних демократичних орієнтирів у суспільстві для дітей з особливими освітніми потребами. Питання створення умов для безперешкодного доступу дітей з особливими потребами до навчальних закладів має бути остаточно вирішене і не повинно обмежуватися будівництвом пандусів. Доступ до класів усіх навчальних закладів повинен бути безперешкодним. Повинні бути опорні пристрої, огорожі, ліфти, оновлені туалети. У цьому напрямку пропонується: посилення роботи навчальних закладів та управлінь освіти у реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей з особливими потребами в навчальних закладах; залучення інститутів громадянського суспільства до надання послуг, включаючи освіту для цієї категорії населення; розвиток практики психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами; забезпечення необхідної підготовки вчителів для підвищення їхньої готовності до роботи в інклюзивних класах; покращення матеріального забезпечення за рахунок залучення додаткових спонсорських коштів та адміністративного ресурсу; здійснення спеціальної виховної роботи серед громадськості, батьків та дітей з метою розробки сучасних демократичних настанов для дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
2. Про дошкільну освіту : в закон України від 11.07.2001 № 2628-III – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.
3. Про загальну середню освіту : закон України від 13.05.1999 № 651-XIV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
4. Про освіту : закон України від 23.05.1991 № 1060-XII. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
5. Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту): проект закону України №2885 від 19.04.2013 – Режим доступу : http://www.zakonoproekt.org.ua/viewhtm.aspx?hn=Proekt_Zakonu_19_04_20132
6. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : закон України від 21.03.1991 № 875-XII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
7. Про охорону дитинства : закон України від 26.04.2001 № 2402-III. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
8. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : закон України від 21.06.2001 № 2558-III. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
9. Про спеціальну освіту : закон України (проект), //, Міністерство освіти і науки України – Режим доступу : // www.mon.gov.ua.
10. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : закон України від 05.02.1993 № 2998-XII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.
11. Про реабілітацію інвалідів в Україні : закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.

12. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні : Указ Президента України від 20.03.2008 № 244/2008. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/244/2008>.

13. Про заходи щодо розв’язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями : Указ Президента України від 19.05.2011 № 588/2011. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/588/2011>.

14. Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями : Указ Президента України від 18.12.2007 № 1228/2007. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1228/2007>.

15. Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 № 1482-р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1482-2009-p>.

16. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар’єрна Україна» : Постанова КМУ від 29.07.2009 № 784. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-p>.

17. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова КМУ від 15.08.2011 № 872. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-p>.

18. Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів: Постанова КМУ від 12.10.2000 № 1545. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-p>.

19. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.10 № 912.

20. Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009 – 2012 роки : Наказ Міністерства освіти і науки від 11.09.09 № 855

21. Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки від 09.12.10 № 1224.

22. Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року : Наказ Міністерства освіти і науки від 23.07.2013 № 1034 – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1034729-13>.

23. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами в Україні : проект – Режим доступу : <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=18>.

24. Валлон А. Психическое развитие ребенка. – Спб : Питер, 2001. – 208 с.

25. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Социальная педагогика. Издательство: Академия Год: 2000. – 440 с.

26. Василюк А., Корсак К., Яковець Н. Нариси з порівняльної педагогіки. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2002. – 119 с.

27. Вашуленко М.С. Нові підходи до шкільної освіти // Педагогічна газета. 2000. – №10 (76). – С.4.

28. Всеукраїнська громадська газета, для тих хто зіткнувся з інвалідністю «Без бар'єрів» №4 – 28.02.2011р.

29. Выготский Л.С. К психологии и педагогике детской дефективности // Основы дефектологии. – С – П, М.: Изд-во «Лань» 2003. – с.101–106.

30. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций из неопублик. трудов. – М.: Академия Пед. наук, 1960. – 500 с.

31. Гаджиева И. Раннее детство и специальное образование. Опыт Азейбарджана // Интегративные тенденции современного специального образования. М.: Полиграф сервис, 2003. – С. 42– 47.

32. Ганслі Теренс. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. – К.: Основи. 2005. с.18.

33. Декларація про права розумово відсталих осіб від 20.12.1971. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_119.

34. Декларация. Санбергская декларация от 7 нояб. 1981 г. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/sundberg.shtml.

35. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист. У двох частинах. – К., 1998.

36. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України. Сучасний стан і перспективи розвитку. К., 1999, – с. 52– 55.

37. Дятленко Н., Софій Н., Кавун Ю. Оцінка впливу інклюзивної моделі освіти на учасників проекту – К.: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2005. – 11с.

38. Єфімова С.М. Вивчення стану готовності педагога до інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу // Наук, записки Інституту психології АПН України ім. Г.С. Костюка. – Вип. 26. – К., 2005. – С. 55–58.

39. Зайцев Д.В. Интегрированное образование детей с ограниченными возможностями. // Социальная политика и образование. – М., 2005. – С. 39–54.

40. Інклюзивна освіта: основні положення [Електрон. ресурс] / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – Режим доступу: <http://kiev.convdocs.org/docs/28170/index-206377.html>.

41. Кареліна О. В. Стан упровадження технологій дистанційного навчання до української системи неперервної освіти учнів та студентів з функціональними обмеженнями здоров'я / О. Кареліна // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – № 1.

42. Колупаєва, А. А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.

43. Колупаєва А. Інноваційні підходи до навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку// Науково-методичний журнал. «Нова педагогічна думка». – Рівне, №1. 2004 р.

44. Конвенція ООН про права інвалідів // Офіційний вісник України. – 2010. – № 17, № 101.

45. Константиновский Д.Л. Динамика неравенства. Российская молодежь в меняющемся обществе: ориентации и пути в сфере образования (от 1960-х годов к 2000-му) / Под ред; В.Н. Шубкина. М.: Эдиториал УРССД999. – 210с.

46. Леве А. Дети с нарушениями слуха: профилактика и интеграция // Перспективы. – 1983. – № 4. – М.: Прогресс, 1983. – С.81–88.

47. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. М., 1971. – 39 с.

48. Лошаков И.И., Ярская-Смирнова Е.Р. Интеграция в условиях дифференциации: проблемы инклюзивного обучения детей-инвалидов // Социально-психологические проблемы образования нетипичных детей. Саратов: Изд-во Педагогического института СГУ, 2002. – С.15– 21.

49. Лурия А.Р. Дефектология и психология // Дети с нарушениями развития. Хрестоматия./ Составитель В.Астамов. – М.: Международная психологическая академия. – 1995. – 264с.

50. Луценко Т.М. Аналіз нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти в Україні [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.education-inclusive.com/wp-content/docs/2013/02/analizn-p-zab-iou.doc>.

51. Методичне забезпечення діяльності педагогічних працівників дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів щодо роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку: Науково-методичний посібник / За ред. Н.І. Клокар, О.В. Чубарук. – Біла Церква: КОПОПК, 2006. – 121с.

52. Про становлення інвалідів України та основи державної політики щодо вирішення проблем громадян з особливими потребами: Державна доповідь. – К.: Соцінформ, 2002. – ст.160.

53. Саламанкская декларация о принципах, политике й практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями [Електрон.

ресурс] : утв. 7–10 июня 1994 г. – Режим доступа : http://www.notabene.ru/down_syndrome/Rus/declarat.html.

54. Скорик Т. В. Інклюзивна освіта в Україні: реалії та перспективи розвитку / Т. Скорик // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. [Електрон. ресурс]: 2011. – № 83. – Режим доступу : <http://book.net/index.php?p=article&id=14512>.

55. Скуратівський В.А. Соціальна політика – як суспільний феномен і вид практичної діяльності. // Вісник УАДУ при Президентові України. – 2005. – №1 ст. 130–147

56. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – С. 21.

57. Фельдхаус Р., Позняк С. Європейський підхід до громадянської освіти // Шлях освіти. – 2001. – №3. – С.21–25.

58. Як досягати змін : посіб. для батьків і педагогів з обстоювання та захисту прав дітей з особлив. освіт, потребами та гром. діяльн. / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – К.: Придатченко П. М., 2006. – 140 с.

59. Vanathy Bela H. Designing Education as a Social System // Educational technology. – November–December 1998. – P. 51–55.

60. Beukering J.T.E. van (red.). Interne begeleiding in de basisschool. – Amsterdam: Gemeentelijk Pedologisch Instituut, 1991. – 65 p.

61. Weiss J.R. Learned helplessness in black and white children identified by their schools as retarded students. – Psychology in the Schools. – 1981. – Xs 28. – P. 165–171.

62. Україна молода [Електрон. ресурс]: – 2013. Режим доступу : www.umoloda.kiev.ua

63. Опис роботи Енергодарської загальноосвітньої школи І-ІІ ст. № 6 з проблеми: «Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу методом моделювання» . [Електрон. ресурс]: – 2013. Режим доступу : <http://oosh6.ucoz.ru/foto/aktualn-eksp-problemi.doc>

64. Інклюзивна освіта: сутність, поняття, термінологія. [Електрон. ресурс]: – 2012. Режим доступу : <http://doshkilla.blogspot.com/2012/03/blog-post.html>
65. Жилкіна М. Фінансові, кредитні і страхові інструменти державного регулювання економічних процесів // Фінансовий бізнес (рос.) . – 2001 . – № 7.–С. 11–20
66. Поняття, сутність і об'єкт соціальної політики. [Електрон. ресурс]: Режим доступу : http://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18612/
67. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред.. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820 с.
68. Соціальний захист дітей-інвалідів – пріоритет державної соціальної політики. [Електрон. ресурс]: Режим доступу : <http://gutszn.kr-admin.gov.ua/2010-08-06-12-12-23/10-2010-05-21-07-57-15/802-2013-03-11-13-40-36.pdf>
69. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання. / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник/Кол.:авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І., - К.: 2007.- 128с.
70. Н. Ніколаєнко, Інклюзивна освіта як гарантія права на освіту дітей з обмеженими можливостями. [Електрон. ресурс]: Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2266/Н>
71. Як досягати змін : посіб. для батьків і педагогів з обстоювання та захисту прав дітей з особлив. освіт. потребами та гром. діяльн. / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». - К. : Придатченко П. М, 2006. - 140 с.
72. Кривоносова О. В., молодший науковий співробітник відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – Інклюзивна освіта в Україні (бібліографічний огляд нової

літератури) – [Електрон. ресурс]: Режим доступу:
<http://www.dnpb.gov.ua/datas/upload/files/272877585.doc>

73. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.

74. Виступ Президента України В. Януковича на Всеукраїнській нараді, присвяченій питанням захисту прав дитини, від 27 жовтня 2011 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.msms.gov.ua/sport/>

75. Про впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах: реалії та перспективи. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/35124/

76. Звіт управління освіти та науки Дніпропетровської міської ради поточний архів 2019р.

77. Последовательность. Порядочность. Профессионализм. – Назва з екрану: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://kulichenko.com.ua/u-27-navchalnih-zakladaх-dnipropetrovska-u-novomu-navchalnomu-roci-planuyetsya-vidkriti-klasi-z-inklyuzivnoyu-formoyu-navchannya.html>

78. Рішення від 30. 05. 2012 №23/13 Про затвердження Програми «Освіта Макіївки. 2012-2016 роки» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://at.zavantag.com/docs/1153/index-104610.html>

79. Соціальний захист інвалідів. – Назва з екрану: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://mlsp.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=282CC7D0799122F0BD6FBD8EDF2022DC?art_id=36140&cat_id=36113

80. До питання соціального захисту інвалідів у сучасній Україні. – Назва з екрану: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11557.html>

81. Колупаєва А.А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи / Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія.- К.: Педагогічна думка, 2007 р. – 458 с.

82. Інклюзивне навчання – шлях до рівного доступу до якісної освіти – Супрун І.В – 2011 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://ua.convdocs.org/docs/index-164718.html>

83. А. О. Агабабян, Освіта людей зособливими потребами: нормативно-правовий аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/6/02.pdf>.

84. Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246884513&cat_id=244277216

85. Інформаційно-аналітичний бюлетень КМУ. – Назва з екрану: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-kmu.com.ua/2013-11-29-000000pm/article/17144143.html>

86. Відкрите досє ЮНЕСКО з інклюзивної освіти : за матеріалами ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. - <http://ua.convdocs.org/docs/index-164718.html>

ДОДАТКИ